

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Кафедра журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ЗАБУТИ (НЕ)МОЖЛИВО: УКРАЇНЦІ ПРО ЖИТТЯ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКОГО ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ (МОНІТОРИНГ ЗМІ)**

Студентки IV курсу групи 4Жз
Освітньої програми *Журналістика*
Галузі знань *06 Журналістика*
Спеціальності *061 Журналістика*
Ступеня вищої освіти *бакалавра*
Лобзової Вікторії Валентинівни
Науковий керівник: **Гандзюк В.О.**
доцент, кандидат наук із соціальних
комунікацій

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова Екзаменаційної комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Члени Екзаменаційної комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Вінниця – 2025

АНОТАЦІЯ

Лобзова В. Забути (не)можливо: українці про життя в умовах російського окупаційного режиму (моніторинг ЗМІ). 061 Журналістика, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2025.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано специфіку висвітлення українськими медіа життя громадян на тимчасово окупованих територіях з початку повномасштабної агресії Росії проти України у 2022 році. Дослідження охоплює основні журналістські наративи, етичні принципи взаємодії з героями публікацій, проблеми доступу до джерел інформації та формати репрезентації окупаційної дійсності в українських медіа. Значну увагу приділено порівняльному аналізу матеріалів провідних видань, зокрема «Суспільне», «Українська правда», «Ukrainer», «Bihus.info», що висвітлюють гуманітарні, правові та психологічні аспекти життя під окупаційним режимом. У роботі також розглянуто суспільне ставлення до мешканців ТОТ, внутрішньо переміщених осіб та журналістів, що працюють у зоні бойових дій. На основі контент-аналізу, інтерпретації особистих свідчень і рекомендацій професійних організацій сформульовано висновки щодо ролі медіа в документуванні досвіду війни та формуванні пам'яті про окупацію.

Ключові слова: російська окупація, українські медіа, журналістика війни, тимчасово окуповані території, свідчення очевидців, гуманітарна криза, воєнні злочини, інформаційна безпека, журналістська етика, реінтеграція.

ABSTRACT

Lobzova V. To (Not) Forget: Ukrainians on Life under the Russian Occupation Regime (Media Monitoring). 061 Journalism, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Vinnytsia, 2025.

This qualification paper analyzes how Ukrainian media cover the lives of citizens residing in temporarily occupied territories since the beginning of Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022. The study explores key journalistic narratives, ethical principles of interaction with sources, challenges related to access to information, and the formats used to represent the realities of occupation in Ukrainian media. Special attention is paid to the comparative analysis of materials from leading outlets such as *Suspilne*, *Ukrainska Pravda*, *Ukrainer*, and *Bihus.info*, which report on the humanitarian, legal, and psychological aspects of life under Russian occupation. The paper also examines public attitudes toward residents of occupied territories, internally displaced persons, and journalists working in combat zones. Based on content analysis, interpretation of personal testimonies, and professional recommendations, the research formulates conclusions about the role of media in documenting wartime experiences and shaping collective memory about the occupation.

Keywords: *Russian occupation, Ukrainian media, war journalism, temporarily occupied territories, eyewitness testimonies, humanitarian crisis, war crimes, information security, journalistic ethics, reintegration.*

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. Особливості функціонування медіа в умовах повномасштабної агресії РФ	8
1.1. Роль медіа в умовах воєнного стану	8
1.2. Відображення реальності життя на окупованих територіях у медіадискурсі	19
РОЗДІЛ 2. Репрезентація свідчень українців про життя в умовах окупації в національному медіадискурсі	28
2.1. Ставлення українців до умов окупаційного режиму крізь призму медіа	28
2.2. Професійна діяльність журналістів на тимчасово окупованих територіях	35
2.3. Репрезентація окупаційної дійсності у провідних українських медіа	48
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58

ВСТУП

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році український медіапростір стикається з безпрецедентними викликами. Окупація частини територій країни супроводжується воєнними злочинами, гуманітарною катастрофою, інформаційною ізоляцією та тиском на цивільне населення. У цих умовах особливої ваги набуває журналістська місія – документувати реальність життя людей під окупацією, фіксувати факти порушення прав людини, транслювати голоси тих, хто залишився беззахисним, але не зломленим.

Актуальність теми полягає у важливості системного моніторингу й аналізу того, як українські медіа відображають життя громадян на тимчасово окупованих територіях. У публічному дискурсі зберігається ризик витіснення цих історій з порядку денного на тлі постійної зміни новинного контексту. Проте збереження пам'яті про життя під окупацією є критичним як для історичної правди, так і для формування політики реінтеграції.

Мета дослідження полягає в аналізі змісту та особливостей висвітлення українськими медіа життя під російською окупацією з 2022 року, а також у виявленні інформаційних акцентів, наративів та журналістських практик, застосовуваних у цьому контексті.

Об'єкт дослідження – українські медіа в контексті висвітлення російської окупації.

Предмет дослідження зміст, наративи та журналістські підходи у висвітленні життя українців в умовах російського окупаційного режиму в матеріалах українських медіа.

Визначена мета передбачає вирішення наступних **завдань**:

- проаналізувати специфіку функціонування українських медіа в умовах повномасштабної війни;
- визначити ключові медійні аспекти життя українців на тимчасово окупованих територіях;

- дослідити ставлення українських громадян до умов життя під окупаційним режимом;
- охарактеризувати умови професійної діяльності журналістів в умовах окупації;
- проаналізувати, як провідні українські медіа висвітлюють досвід життя громадян під окупацією.

Методи дослідження. Під час дослідження використано різні методи. Змістовий аналіз (контент-аналіз) використано для вивчення журналістських матеріалів українських медіа, які висвітлюють життя громадян на тимчасово окупованих територіях. Метод дозволяє виявити основні теми, наративи, тональність і повторювані патерни у висвітленні теми окупації. Порівняльний аналіз допоміг зіставити особливості висвітлення життя під окупацією в різних медіа (наприклад, Українська правда, Суспільне, Радіо Свобода, Громадське радіо), а також для аналізу змін у подачі теми протягом часу. Метод якісного аналізу журналістських текстів (нарратологічний та дискурсивний аналіз) використано для глибшого розуміння, як саме медіа формують історії, які образи та меседжі транслюють, які емоційні або соціальні маркери використовуються. Метод інтерв'ювання (опосередковане через медіа) допоміг з аналізом висловлювань очевидців, що подаються в публікаціях, як джерел суб'єктивного досвіду, що формує уявлення про життя в окупації. Описово-аналітичний метод застосовано для узагальнення емпіричних фактів, виявлення причинно-наслідкових зв'язків у функціонуванні медіа в умовах війни. Системний підхід використано для комплексного осмислення проблематики, з урахуванням соціального, політичного, психологічного й інформаційного контекстів, у яких функціонують українські медіа та їх аудиторія.

Джерела дослідження. Публікації українських онлайн-видань («Суспільне», «Українська правда», тощо), репортажі, інтерв'ю, аналітика, а також офіційні заяви правозахисних організацій, звіти ООН, ОБСЄ та українських ГО.

Наукова новизна одержаних результатів. У роботі здійснено моніторинг і порівняльний аналіз публікацій на тему життя в окупації, що дозволяє систематизувати сучасні журналістські підходи до висвітлення цієї проблематики. Особливість дослідження – у фокусі на гуманітарному вимірі воєнної журналістики.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані редакціями, що працюють із темою окупованих територій, громадськими організаціями, які документують злочини Росії, а також у навчальних курсах з журналістики, медіааналізу та прав людини.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні результати дослідження представлено у доповіді «Українці про життя в умовах російського окупаційного режиму (моніторинг матеріалів «Української правди» та «Суспільного»)), яку виголошено на III Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Сучасний масмедійний простір: реалії та перспективи розвитку», 9 квітня 2025 року в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка.

Публікації. Лобзова В. Фіксація воєнних злочинів через медіа: роль журналістських розслідувань. Журналістика й мистецтво слова: збірник наукових статей / гол. редактор Т.О. Цепкало; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вип. 17. Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2025.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів (п'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел, який нараховує 36 позиції. Загальний зміст роботи поданий на 62 аркушах.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕДІА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ

1.1. Роль медіа в умовах воєнного стану

З початком повномасштабного вторгнення Збройних Сил Російської Федерації на територію України в лютому 2022 року, вислів «журналісти на війні», який тривалий час був звичним, хоча й дещо застарілим для пострадянського медійного простору, отримав новий зміст і актуалізувався. Ще до повномасштабної фази війни українська аудиторія добре знала імена журналістів, які висвітлювали події в зоні Антитерористичної операції (АТО), а згодом — Операції об'єднаних сил (ООС). Попри цивільний статус, вони регулярно перебували у відрядженнях поблизу зони бойових дій. До таких медійників належать, зокрема, Андрій Цаплієнко, Олександр Моторний, Веніамін Трубачов, Юрій Бутусов, Роман Бочкала, Наталія Нагорна, Ірина Баглай та інші. Їх по праву почали сприймати як воєнних журналістів.

Однак після 24 лютого 2022 року майже вся діяльність українських журналістів та редакцій змінилася кардинально: фактично вся територія країни стала зоною потенційної небезпеки. Ударів зазнавали як фронтові регіони, так і тиллові міста, що створило умови, у яких журналістика автоматично перемістилася в реальність воєнного часу. Водночас спостерігається тенденція до розширення кола журналістів, які беруть участь у висвітленні війни, зокрема, життя українських військових, гуманітарної ситуації, щоденних викликів цивільного населення. Водночас чітко окреслюється розмежування між «журналістикою в умовах війни» та «журналістикою на передовій» — ці явища не є тотожними ні за рівнем ризику, ні за методами роботи.

Новий етап російсько-української війни також позначився безпрецедентним явищем — прямим включенням частини медійників у лави Збройних Сил України та формування територіальної оборони. У перші

місяці вторгнення, у лютому-березні 2022 року низка відомих журналістів добровільно вступила до війська. Серед них: Вахтанг Кіпіані (журналіст, історик, лауреат Премії імені Георгія Гонгадзе), Павло Казарін (публіцист, телеведучий), Дмитро Крапивенко (головний редактор журналу «Український тиждень»), Тарас Березовець (політтехнолог, телеведучий, письменник), Юрій Мацарський (журналіст-міжнародник), Роман Вінтонів (сценарист і ведучий сатиричного проєкту «Телебачення Торонто», відомий як Майкл Щур), а також Сергій Лойко, Станіслав Асєєв та інші представники українських і міжнародних медіа. Їх приклад свідчить про зміну парадигми ролі журналіста в умовах екзистенційної загрози від спостерігача до активного учасника національного спротиву.

Таким чином, фактично всі журналісти, які долучилися до лав Збройних Сил України або підрозділів територіальної оборони, набули статусу учасників бойових дій, або комбатантів [26]. Відомо, що служба в армії завжди вимагала від особи високої витривалості та дисципліни, але в умовах воєнного стану ці вимоги значно посилюються. Повномасштабна війна потребує від військовослужбовців максимальної мобілізації фізичних і психологічних ресурсів, вміння швидко адаптуватися до динамічних умов бойових дій, зокрема й тоді, коли мова йде про осіб без попередньої військової підготовки – як це зазвичай буває у випадку журналістів.

Журналісти, мобілізовані до різних структур Збройних Сил України, часто отримують абсолютно різні посади від пресофіцерів до командирів бойових підрозділів. Це зумовлює значну варіативність у їх завантаженості, а отже й у можливостях продовжувати професійну діяльність у сфері медіа. Наявність або відсутність часу і ресурсів, фізичних та емоційних, прямо впливає на можливість вести комунікаційну діяльність у форматі журналістики чи блогінгу. Попередній аналіз повідомлень у соціальних мережах та інтерв'ю мобілізованих журналістів свідчить, що більшість з них змушені були повністю зупинити свою журналістську роботу через повне

занурення в нові військові обов'язки. Часу, сил, а в окремих випадках і внутрішньої мотивації для ведення медійної діяльності в них просто немає.

Окрема складність виникає для журналістів, чия спеціалізація пов'язана з телевізійним виробництвом, адже цей формат вимагає технічної бази, знімального обладнання, монтажу тощо, що практично неможливо забезпечити у польових умовах. У результаті медійники, які в минулому працювали з візуальним контентом, здебільшого обмежуються короткими повідомленнями, фотофіксацією подій та наслідків бойових дій, а також дописами в соціальних мережах.

Водночас певна частина журналістів, навіть попри службу у військовій формі, продовжує дотично виконувати свою професійну функцію. Хоча журналістика у класичному розумінні для них стала недосяжною, натомість виник новий гібридний формат, умовно «воєнний блогінг». Він охоплює ведення особистих сторінок у соцмережах, запуск YouTube-каналів, участь у медіадискусіях у ролі експертів або спікерів, публікацію власних спостережень і рефлексій. Це дозволяє їм залишатися в інформаційному полі, зберігати професійну активність та журналістські навички.

Важливо зазначити, що відмінність таких блогерів-журналістів від класичних інтернет-оглядачів полягає в дотриманні стандартів журналістики. Навіть в умовах фронту вони орієнтуються на перевірені джерела, зберігають структурованість подачі матеріалу і намагаються уникати емоційного чи маніпулятивного контенту. Такий досвід заслуговує окремого дослідження, адже демонструє унікальний симбіоз громадянської позиції та професійної відповідальності медійника в умовах війни.

У результаті можна дійти висновку, що описаний тип діяльності – воєнний блогінг цілком правомірно розглядати як одну з форм сучасної воєнної журналістики, що виникла в екстремальних умовах широкомасштабного збройного конфлікту.

Питання військової та воєнної журналістики в Україні в різні історичні періоди стали предметом ґрунтовних наукових досліджень таких фахівців, як

С. Кость, Г. Кривошея, С. Горевалов, І. Куляс, М. Дорош, О. Позняков, О. Покойло, О. Клубань, В. Король, С. Сегеда та ін. Активізація дослідницького інтересу до воєнної журналістики, зокрема до діяльності журналістів в умовах збройного протистояння, розпочалася з 2014 року, початку Антитерористичної операції. Саме тоді з'явилися перші прикладні напрацювання, зокрема практичний посібник М. Дороша «Журналісти в зоні АТО» [8], а також навчальний посібник С. Костя «Журналістика і війна» [16], що вийшов друком у наступні роки.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році стало каталізатором для інтенсивного розвитку наукового і практичного осмислення теми журналістики в умовах війни. Вже з перших тижнів нової фази збройного конфлікту журналістська спільнота у співпраці з науковцями, представниками військових структур, редакцій та медіаменеджменту ініціювала численні онлайн-заходи – вебінари, тренінги, круглі столи, головною темою яких стала проблематика «журналістів на війні».

Попри активізацію уваги до цього феномену, окремі напрями дослідження все ще залишаються маловивченими. Зокрема, потребують подальшого аналізу питання, що стосуються цифрової компетентності медійників, універсалізації функцій журналіста в умовах бойових дій, а також їхньої діяльності у цифровому просторі, зокрема в соціальних медіа. Майже не розробленою залишається й тема професійної адаптації журналістів, які були мобілізовані до лав Збройних Сил України, але водночас не припинили своєї фахової діяльності, поєднуючи виконання військових обов'язків із медійною практикою.

До початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну тема «журналісти на війні» у вітчизняних освітніх програмах здебільшого обмежувалась згадками про фронтових кореспондентів часів Другої світової війни. Серед них — працівники радянських видань, зокрема газети «Правда» та «Красная звезда»: С. Борзенко, К. Симонов, О. Твардовський, М. Шолохов. Автор цього тексту, випускник факультету журналістики у Львові, де

готували військових журналістів, також проходив подібний курс у 1980-х роках. Примітно, що тоді студентам не повідомляли, наприклад, що С. Борзенко українець за походженням, уродженець Харкова. Так само не було доступу до об'єктивної інформації про досвід журналістів інших країн у роки Другої світової війни про їхню мобілізацію, ролі на фронті та специфіку завдань. Подібні відомості можна було почерпнути хіба що з художньої літератури.

Нині ж завдяки відкритим джерелам відомо, що під час Другої світової війни частина журналістів припинила свою професійну діяльність заради участі у бойових діях, інші працювали військовими репортерами або долучались до роботи у складі стратегічних служб (зокрема, у майбутньому ЦРУ). Сотні американських журналістів вирушили на фронт як представники своїх медіа. Акредитовані при союзних військах вони носили уніформу з літерою «С» (від «correspondent») на рукаві. Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, журналісти в зоні бойових дій мають статус цивільних осіб, за умови, що не беруть участі у бойових діях і не мають при собі зброї [24].

Водночас події 2022 року в Україні продемонстрували, що армія Росії не дотримується правил війни, зокрема щодо ставлення до журналістів. Фіксувалися випадки цілеспрямованих обстрілів журналістських екіпажів, навіть попри наявність розпізнавальних знаків PRESS, що призводило до загибелі як українських, так і іноземних акредитованих репортерів. Проте подібна небезпека не зупинила багатьох українських журналістів, які вступили до лав Збройних Сил України. Це свідчить про високий рівень усвідомлення професійної і громадянської відповідальності.

Варто також зазначити, що перші випадки мобілізації журналістів мали місце ще під час Антитерористичної операції 2014–2015 років. Зокрема, у вересні 2014 року було мобілізовано редактора видання «Історична правда» Павла Солодька. Напередодні відправлення на фронт він іронічно зауважив, що «фронт – це скарбниця знань для літератури», і припустив, що зможе

писати «лейтенантську прозу». В зоні АТО він служив в артилерійському підрозділі, а пізніше у блозі на «Українській правді» поділився досвідом участі в бойових діях під Дебальцевим, зокрема коригуванням вогню української артилерії [4].

Інший приклад, фотокореспондент і більше редактор порталу Tochka.net Віталій Лазебник, мобілізований у серпні 2014 року. Він став бійцем одного з батальйонів Національної гвардії. У післявоєнному інтерв'ю фотограф розповідав, що у вільний від служби час продовжував фіксувати на камеру будні солдатів – передусім «для себе і для історії» [34].

Серед представників медіасфери, які були мобілізовані у 2015 році, варто згадати журналіста та сатирика Романа Вінтоніва, відомого під сценічним іменем Майкл Щур. Як він зазначав у одному з інтерв'ю, під час мобілізації в 2015 році не проходив службу безпосередньо в зоні АТО. Проте вже у 2022 році Роман знову опинився у лавах війська, цього разу як доброволець, що засвідчує його свідомий вибір у відповідь на нову фазу збройної агресії.

Протягом мобілізаційних кампаній 2014–2015 років на військову службу були призвані й інші українські журналісти. Частина з них виконувала свій конституційний обов'язок, захищаючи державу в районі проведення Антитерористичної операції. На жаль, не всі повернулися з війни живими. Зокрема, кореспондент інформаційного агентства «Укрінформ» Олег Задоянчук, мобілізований 29 серпня 2014 року, загинув внаслідок артилерійського обстрілу в Луганській області в ніч з 3 на 4 вересня. Автор мав честь бути особисто знайомим з Олегом Івановичем.

Порівнювати масштаби залучення журналістів до лав Збройних Сил України у 2014–2015 роках та після 24 лютого 2022 року було б некоректно, насамперед через принципову відмінність масштабів російської агресії. На сьогодні не існує офіційної статистики щодо кількості українських і іноземних журналістів, які долучилися до військової служби. Проте експертна думка схиляється до того, що жоден попередній військовий

конфлікт не викликав настільки масового прояву патріотизму серед журналістської спільноти. Добровільний вступ до лав ЗСУ багатьох із них пояснюється глибоким усвідомленням загроз існуванню української державності. Як влучно зазначив журналіст і письменник Станіслав Асєєв: «Якби Україна зникла, журналістика була б безглуздою» [24].

Показовими є слова головного редактора видання НВ Віталія Сича, який повідомив, що з початком повномасштабної війни до Збройних Сил України пішли або були мобілізовані семеро працівників його редакції: «Два ведучі Радіо НВ, наш фінансовий журналіст, IT-журналіст, арт-директор, дизайнер, а також керівник аналітичної служби, який відповідав за інфографіку. Наприклад, фінансовий журналіст Петро Шевченко, який раніше писав про діяльність НБУ, нині служить мінометником у 110-й бригаді під Авдіївкою».

Вірогідно, під двома ведучими маються на увазі Павло Казарін і Юрій Мацарський – ведучі програми «Подвійні стандарти» на Радіо НВ. Обидва розпочали свою військову службу в складі пресслужби підрозділу тероборони в Києві, а згодом, за повідомленнями з відкритих джерел, були направлені на Донбас. У своєму інтерв'ю виданню Цензор.НЕТ Павло Казарін розповів, що 25 лютого 2022 року разом з Мацарським прибув до військкомату. За його словами, «можливо, на той момент практичної користі від нас було небагато, проте з часом кожен може навчитися новому, а навички, набуті в мирному житті, можуть виявитися корисними й на фронті». Юрій Мацарський, своєю чергою, додав: «Раніше фраза “Павлик, прикрій мене” означала, що я не зможу бути в ефірі, і Павло вестиме його сам. Тепер вона означає: слідкуй за небезпекою в мене за спиною, поки я біжу до укриття» [22].

У перші місяці служби, перебуваючи у складі підрозділу територіальної оборони в Києві, Павлові Казаріну та Юрію Мацарському іноді вдавалося вести авторську програму завдяки, як вони самі іронічно зазначали, неформальному використанню дозволу на тимчасове залишення частини. Водночас, як згадував П. Казарін, така участь у медіадіяльності

супроводжувалася труднощами, зокрема обмеженнями щодо змісту обговорюваних тем. Чимало особистих вражень, які накопичувалися протягом тижня, не могли бути озвучені в ефірі з міркувань дотримання вимог військової таємниці.

Попри службу, П. Казарін залишався активно присутнім в інформаційному просторі. Зокрема, сайт НВ регулярно публікував фрагменти його нової книги «Дикий Захід Східної Європи». Крім того, він продовжував публікувати авторські блоги: на платформі «Українська правда» з'явилися тексти «Гаряче літо двадцять другого» (30.06.2022), «Як я провів це літо» (01.07.2022), «Пробачення наосліп» (21.08.2022); ще дві публікації були розміщені на сайті «Укрінформ» (12.04.2022 і 14.06.2022), а також вісім матеріалів – на сайті 24 каналу (у період з 24 березня по 2 липня 2022 року). Значна частина цих текстів, імовірно, має походження у формі дописів на особистій сторінці автора у соціальній мережі Facebook, що згодом зазнали редакційного доопрацювання.

Особливу увагу заслуговує авторське рефлексивне зауваження П. Казаріна щодо специфіки письма в умовах служби. На його думку, складність написання текстів з фронту полягає у виборі відповідного особового займенника: з одного боку, військова форма перетворює індивідуальне «я» на колективне «ми», однак останнє складається з тисяч особистих «я», кожне з яких по-своєму переживає досвід війни. «І цілком не факт, що твоє проживання ситуації увійде в резонанс з тим, як відчують її інші» – зазначив він у дописі від 30.06.2022 року.

У травні 2022 року до лав ЗСУ долучився ще один відомий український журналіст – Тарас Березовець, який до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну був телеведучим, політтехнологом і аналітиком, зокрема автором програм на телеканалі «Прямий». 16 травня 2022 року він повідомив на власному YouTube-каналі, що був мобілізований як офіцер до 1-ї окремої бригади спеціального призначення імені Івана Богуна. У своєму зверненні Березовець наголосив, що відтепер буде частково обмежений у

можливості створення відеоконтенту, зокрема стрімів, однак прагнутиме зберегти періодичність їх виходу, позаяк вважає продовження своєї публічної діяльності «достатньо амбітною» задачею.

Уже наступного дня, 17 травня 2022 року, на каналі Т. Березовця вийшов черговий стрім під номером 474 (попередній, «довоєнний», стрім датувався 11.05.2022). Він мав назву «Казнити “Азов”» (повна назва – «У Путіна заявили про плани казнити «Азов». ЄС готовий вкласти у відновлення України мільярди»). У подальшому випуски виходили регулярно – у середньому раз на 2–3 дні, іноді щодня, зберігаючи фокус на актуальній військово-політичній тематиці. Станом на 21 серпня 2022 року YouTube-канал Т. Березовця налічував 544 випуски стрімів.

На YouTube-каналі Тараса Березовця, окрім щоденних стрімів, представлено низку тематичних рубрик, зокрема «Герої серед нас». У межах цієї серії публікуються відеоматеріали різної тривалості (від 5–6 хвилин до години), героями яких виступають військовослужбовці бригади – солдати, сержанти й офіцери різних спеціальностей (розвідники, танкісти, зенітники тощо). Випуски мають впізнавану структуру: кожен відкривається титульною заставкою з іменем героя та його фотографією, після чого слідує коротка (близько 20 секунд) тематична відеонарізка з музичним супроводом, стилістично узгоджена з характером військової служби героя. Основна частина побудована на форматі інтерв'ю, яке Т. Березовець записує безпосередньо на позиціях, біля техніки або у побутових зонах підрозділу, зокрема, у спеціально відведених місцях для відпочинку.

Ще однією тематичною серією на каналі є «Репортажі з фронту», яка наразі включає дев'ять відеоматеріалів, побудованих у формі коротких інтерв'ю з військовими, політиками та громадськими діячами. Героями випусків стали, зокрема, генерал Дмитро Марченко, голова Миколаївської обласної військової адміністрації Віталій Кім, народні депутати України Сергій Рахманін і Роман Костенко. Тривалість відео коливається в межах від 3 до 10 хвилин. З огляду на обставини запису, можна припустити, що ці

зустрічі мали місце в зоні відповідальності військової частини, у якій проходить службу Т. Березовець.

На окремих відео помітне використання офіційної емблеми військової частини, як у титрах, так і на заставках. Це дозволяє припустити, що частина відеоматеріалів могла бути створена за сприяння пресслужби підрозділу. Утім, незалежно від рівня організаційної підтримки, можна стверджувати, що Т. Березовець підтримує систематичну й організовану діяльність у сфері відеоблогінгу. Його матеріали вирізняються композиційною чіткістю, жанрово-стилістичною витриманістю й акцентом на інформаційний компонент, що свідчить про вплив його професійного досвіду як медійника.

У публічному інформаційному полі України також відзначено діяльність ще одного журналіста, який із початком повномасштабного вторгнення Росії до України долучився до лав Збройних сил. Йдеться про Сергія Лойка – відомого письменника, фотографа та багаторічного кореспондента американського видання Los Angeles Times. У коментарі для «Голосу Америки» журналіст розповів, що, попри відсутність активних бойових дій у його районі, він щодня записує відеоролики про військовослужбовців – «звичайних людей, які одягли форму», – аби показати обличчя тих, хто нині захищає Україну. На думку Лойка, ці відео покликані комунікувати як із українською, так і з російською аудиторією: «Щоб українці побачили своїх мужів, братів, синів, чоловіків – тих, хто їх захистить. І щоб у Росії побачили, з ким вони тут воюють» [30].

В іншому інтерв'ю Лойко підкреслив, що ця війна – перша, в якій він не виконує виключно журналістських функцій, а є, за його словами, «свідком, письменником і, до певної міри, учасником», готовим у разі потреби до збройного опору [30]. Водночас, як він зазначає, частину власних матеріалів продовжує публікувати у медіа – зокрема, на платформах «Голос Америки» та «Радіо Свобода», що свідчить про неперервність його журналістської діяльності навіть у статусі військовослужбовця.

Враховуючи викладене, констатуємо, що з початком нового етапу російсько-української війни значна частина представників медіа була мобілізована до лав Збройних сил України і фактично перетворилася на комбатантів. Встановлено, що більшість мобілізованих журналістів практично повністю зайняті виконанням військових обов'язків і переважно ведуть свою діяльність у сфері медіа через дописи в соціальних мережах у вільний від служби час.

Водночас, розвиток Інтернету, постійне оновлення технологій виробництва відео-, фото- та аудіопродуктів, які значною мірою забезпечують сучасні смартфони, об'єктивно створюють нові можливості для медійної активності. Тому одним із ключових висновків є те, що деякі мобілізовані медійники, незважаючи на суттєвий дефіцит часу, знаходять можливості вести стріми на YouTube-каналах, займатися блогінгом, а в окремих випадках – підтримувати співпрацю з редакціями.

Ще одним важливим висновком є те, що блоги і влоги відомих журналістів, які вони ведуть під час служби на війні, за своєю сутністю, композиційною структурою та форматами часто є своєрідною журналістикою, а інколи й публіцистикою. Підтвердженням цього є «передруковування» таких матеріалів у вигляді статей і дописів у медіа та соціальних мережах. Водночас, умови, в яких створюються ці творчі продукти, не завжди дозволяють забезпечити високі стандарти якості та повне дотримання журналістських норм.

Таким чином, тема діяльності журналістів, які у період війни тимчасово стали комбатантами, перебуває на стадії розвитку та потребує подальших ґрунтовних досліджень.

1.2. Відображення реальності життя на окупованих територіях у медіадискурсі

Висвітлення повсякденного життя українців на тимчасово окупованих російською армією територіях є важливим для формування розуміння травматичного досвіду місцевого населення. Водночас це сприяє висвітленню повномасштабної російсько-української війни з точки зору порушень міжнародного гуманітарного права, воєнних злочинів і психологічного тиску, який окупаційна влада здійснює задля досягнення власних цілей. Такі обставини потребують суспільного обговорення, що пояснює підвищений інтерес журналістів до цієї тематики.

Згідно зі статтею 27 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни, особи, які перебувають під захистом, мають право на повагу до своєї гідності, сімейних прав, релігійних переконань, звичаїв і традицій. Водночас, російська сторона використовує встановлення свого «режиму» для маніпуляції місцевим населенням з метою легітимації окупації та контролю.

Дослідження, проведене Центром близькосхідних досліджень у період із жовтня 2023 до січня 2024 року, виявило, що Росія застосовує низку методів для примусу населення до співпраці, включно з тортурами, підкупом, примусовою паспортизацією, контролем інформації та воєнно-патріотичним вихованням дітей. Водночас певні ініціативи, як-от участь громадян в окупаційних виборах, виявилися неефективними через кадрові проблеми окупаційної адміністрації.

Ці виклики є суттєвими складовими реальності життя на тимчасово окупованих територіях і потребують наукового осмислення, особливо у контексті висвітлення воєнних злочинів російської армії. Журналісти, хоча й обмежені в доступі до цих територій, використовують доступні джерела інформації, зокрема свідчення внутрішньо переміщених осіб. Особливу увагу потребує аналіз специфіки журналістської діяльності у висвітленні цих

питань, що зумовлює актуальність подальших досліджень у галузі журналістики.

Проблематика тимчасово окупованих територій України привертає значну увагу науковців з різних дисциплін. Проведений огляд існуючих досліджень свідчить про широкий спектр підходів до вивчення цієї теми. Зокрема, у наукових працях розглядаються правові аспекти проблеми (І. Щебетун, Т. Михайліна, Н. Мішина), досліджуються особливості візуального висвітлення життя на тимчасово окупованих територіях (О. Зубченко), аналізується формування образу російської окупації (О. Бойков, Є. Бойкова), а також вивчається вплив окупації на психологічний стан населення (Г. Пирог, А. Лебединська) та інші важливі аспекти. Водночас слід зазначити, що наукових праць, присвячених детальному аналізу специфіки репрезентації цієї теми в медіа, є недостатньо. Особливий інтерес у контексті нашого дослідження викликає стаття О. Мазур і Д. Хоменка «Окупація Криму Росією за матеріалами газети «Свобода» (березень–квітень 2014 р.)» [19], де розглядається специфіка подачі теми в газетній періодиці.

Разом з тим, до цього часу відсутні системні дослідження, які б комплексно розкривали питання медіаосвітлення тимчасово окупованих територій. Переважно існують поодинокі медіаекспертні аналізи окремих аспектів або конкретних тем, пов'язаних із проблематикою окупації. У зв'язку з цим, у межах нашої статті основна увага приділяється рекомендаціям Комісії з журналістської етики (КЖЕ) та Інституту масової інформації (ІМІ), які регламентують роботу журналістів під час висвітлення окупаційної тематики та взаємодію з особами, що пережили перебування на тимчасово окупованих територіях.

Крім того, теоретичне підґрунтя дослідження формують положення, викладені у спеціалізованих посібниках, таких як «Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації» [2] та «Як викладати журналістику конфлікту: посібник для викладачів факультетів

журналістики», що забезпечують методологічні орієнтири для роботи в умовах висвітлення конфліктних ситуацій.

Через відсутність безпосереднього доступу журналістів до тимчасово окупованих територій виникають значні труднощі з отриманням і перевіркою інформації про життя українців у цих регіонах. За даними Інституту масової інформації [31], лише 3,25% контенту в онлайн-медіа присвячено новинам із цих територій. Експерти ІМІ зазначають, що більшість таких матеріалів базується на заявах офіційних осіб, тоді як інформації про гуманітарну катастрофу, переслідування місцевих мешканців і соціальні проблеми дуже мало, і її важко знайти [31]. Для більш повного висвітлення проблеми важливо залучати до спілкування людей, які перебували на тимчасово окупованих територіях і змогли покинути їх.

Крім того, Комісія з журналістської етики (КЖЕ) звертає увагу на поширену помилку журналістів знеособлення мешканців окупованих територій. Часто героїв не заохочують до висловлення власної думки про умови життя в окупації, натомість переважно залучаються посадовці, політики чи військові [27].

Також у медіа можна помітити використання некоректної термінології щодо окупованих територій. КЖЕ рекомендує застосовувати термін «тимчасово окуповані території України» для позначення регіонів, контрольованих РФ через анексію Криму та війну на сході України. Для територій, підконтрольних російським військам після широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, доцільними є формулювання «тимчасове захоплення території російськими військами», «тимчасово захоплені території» або «територія, яка тимчасово контролюється російськими військами» [28].

Автори посібника «Крим у контексті окупації: Q&A-посібник для медіа» додають, що допустимі також варіанти «окупована територія» та «тимчасово окупована територія», адже термін «окупація» у міжнародному

праві означає тимчасовий режим, який не змінює суверенітет держави над територією [15].

Щодо позначення російських військових, КЖЕ рекомендує офіційне формулювання «російські окупаційні війська», а також терміни «окупанти», «загарбники» [27]. Водночас експерти радять уникати образливих виразів і ненормативної лексики, якщо це не виправдано контекстом [27].

При підготовці журналістських матеріалів про території, які тимчасово контролюються російськими військами, слід враховувати також рекомендації щодо роботи з джерелами та побудови комунікації з героями публікацій, що буде розглянуто детальніше далі.

На етапі пошуку та опрацювання джерел інформації журналістам необхідно ретельно перевіряти отримані дані. Комісія з журналістської етики (КЖЕ) наголошує на важливості критичного ставлення до контенту анонімних каналів і перевірки інформації через власні джерела, а також радить обережно ставитися до матеріалів, що поширюються російськими пропагандистськими ресурсами [28]. Фахівці Інституту масової інформації (ІМІ) рекомендують навіть факти, які здаються беззаперечними, додатково перевіряти, просити у героїв підтвердження у вигляді фотографій, скріншотів тощо, за умови, що це не поставить їх під загрозу [33].

Щодо планування інтерв'ю, експерти ІМІ радять заздалегідь продумати, як відбуватиметься комунікація з героєм на всіх етапах, від моменту отримання контакту до публікації матеріалу. Важливо також подбати про цифрову безпеку інтерв'ююваних, використовуючи захищені месенджери, видаляючи переписки одразу після отримання коментаря [33]. Крім того, варто дати людині час для осмислення пережитого, не поспішати з інтерв'ю одразу після травматичного досвіду [2, с. 58]. Необхідно також мотивувати героя погодитися на спілкування, надавши йому повну інформацію про мету і формат інтерв'ю [10, с. 8].

Під час безпосереднього спілкування рекомендується застосовувати фактологічний підхід зосереджуватися на подіях і фактах, а не на емоційних

переживаннях героя. Це дозволяє дати людині можливість розповісти історію на своїх умовах і зменшує ризик повторної травматизації [23]. Організація «Репортери без кордонів» радить зберігати емоційну дистанцію, адже надмірне включення в емоції героя може вплинути на об'єктивність подачі матеріалу [14]. Водночас можна застосовувати сенситивний підхід, що передбачає емпатію та делікатність як у спілкуванні, так і у формулюванні запитань. Журналістам варто розвивати емоційний інтелект, проявляти чуйність і терплячість, бути щирими, не боятися уточнювати і перепитувати, зберігаючи при цьому толерантність і неупередженість [10, с. 8].

Ще одним важливим аспектом є підтримка героя після публікації матеріалу. Якщо людина потребує психологічної підтримки або заспокоєння, журналіст має допомогти в межах своєї професійної компетенції. Це може включати рекомендації щодо інформаційної гігієни — зменшення контакту з травматичною інформацією, а також допомогу у пошуку фахової психологічної допомоги.

Варто наголосити, що для журналістів важливим завданням є висвітлення реальних проблем людей, які проживають на тимчасово окупованих територіях, а також застосування новаторських підходів до подачі інформації. Це дозволить більш повно та всебічно інформувати широку аудиторію про події, що відбуваються в цих регіонах [2]. Для комплексного висвітлення досвіду українців, які живуть під російським окупаційним режимом, журналісти можуть використовувати не лише жанр інтерв'ю, а й залучати аналітичні формати. Аналітичні матеріали дають змогу не тільки детально розкривати тематику життя на тимчасово окупованих територіях, а й спрямовувати увагу на роз'яснення та викриття російських псевдонаративів [20].

Фахівці Комісії з журналістської етики (КЖЕ) підкреслюють необхідність розширення тематичного спектра, що стосується життя людей в окупації. Вони рекомендують надавати довідкову інформацію, відповідати на ключові запитання аудиторії, а також уникати узагальнень, які можуть

дискримінувати великі групи українців. Зокрема, важливо розрізняти тих, хто співпрацює з окупаційним режимом і посилює його вплив, від тих, хто є заручниками окупантів [19].

У межах нашого дослідження основна увага була зосереджена на вивченні того, як саме журналісти репрезентують досвід українських громадян, що перебували на тимчасово окупованих територіях. Для цього ми проаналізували матеріали онлайн-видань «Ukrainer» та «Bihus.info», оскільки саме ці медіа, на нашу думку, з 2022 року системно звертаються до цієї теми та продовжують висвітлювати її актуальні аспекти.

Видання «Ukrainer» регулярно публікує матеріали в рамках спеціальних рубрик «Голоси окупації» та «Почуйте голос Маріуполя» переважно у жанрі інтерв'ю, що дає змогу розповісти особисті історії людей, які пережили окупацію та змогли залишити небезпечні зони. В цих публікаціях висвітлюються важливі аспекти життя на тимчасово окупованих територіях, зокрема: умови життя «до» та «після» окупації, гострий дефіцит побутових ресурсів і провізії у містах, таких як Маріуполь, а також досвід евакуації з окупованих регіонів. Приклади таких матеріалів включають: «Почуйте голос Маріуполя. Маша» [16], «Почуйте голос Маріуполя. Галина» [15], «Почуйте голос Маріуполя. Олександр» [17]. Крім того, у рубриці «Голоси окупації» висвітлюються історії з інших окупованих регіонів України, зокрема: «Ілля. Виїхати з Ізюма» [4], «Олеся. Розповідати у Львові про свій Старобільськ» [5], «Стефан. Волонтерство в Новій Каховці й евакуація через Крим» [6] та інші.

Паралельно з цим видання «Bihus.info» висвітлює реалії російського окупаційного режиму в межах свого проекту «Сліди війни», де пропонує аудиторії свідчення очевидців і постраждалих, а також офіційну інформацію від представників влади, яку журналісти збирають у різних регіонах країни.

У публікаціях проекту «Сліди війни» основний акцент зроблено на воєнних злочинах, скоєних російською армією на тимчасово окупованих територіях України. Матеріали цього проекту відтворюють реалії

перебування людей в окупації, висвітлюючи їхні переживання трагічних і травматичних подій, таких як викрадення, катування місцевих жителів і активістів, систематичні обстріли та руйнування інфраструктури, а також масові поховання вбитих із метою приховування злочинів. Ці аспекти розкриваються у конкретних публікаціях, наприклад: «“Їхні обличчя були понівечені, ніби їх чимось рубали”»: росіяни закатували і вбили двох цивільних на Миколаївщині» [9], «“Я ще не готова побачити цю братню могилу під тим, що було моїм будинком”»: історія мешканок Ізюма, які вибралися з пекла» [3], «“Вони діють, як бандити в 90-х, тільки замість праски і паяльника в них зброя”»: на Луганщині окупанти викрадають активістів та відрізають регіон від зв’язку» [10], «Високопілля на Херсонщині: окупація, постійні обстріли та викрадення мирних мешканців» [12] та інші.

Варто також відзначити, що обидва видання «Ukrainer» та «Bihus.info» — активно використовують візуальні елементи (фотоматеріали) для формування більш яскравого й емоційного уявлення про події, що відбуваються, що сприяє глибшому сприйняттю аудиторією висвітлюваних фактів. Окрім того, деякі матеріали доповнюються аудіалізованими фрагментами, які поглиблюють емоційний контекст і додають достовірності. Так, у публікації «Почуйте голос Маріуполя. Маша» [16] використано фрагменти телефонної розмови з героїнею, що допомагає відтворити загальний емоційний фон.

Незважаючи на те, що концептуальні підходи обох видань до висвітлення теми різняться, а також вони зосереджені на відображенні різних аспектів проблеми, сукупність їхніх матеріалів створює цілісну картину трагічного досвіду українців, які пережили російську окупацію. Цей комплексний підхід допомагає формувати повне та багатовимірне уявлення про наслідки окупаційного режиму для громадян України.

Розглянувши журналістські матеріали про життя українців на тимчасово окупованих територіях на прикладі видань «Ukrainer» та

«Bihus.info», ми окреслили характерні підходи до репрезентації історій людей, які пережили травматичний досвід. Обидва видання системно висвітлюють цю тему через спеціалізовані проєкти («Голоси окупації», «Почуйте голос Маріуполя», «Сліди війни»), що дозволяє сформувати комплексне, багатовимірне уявлення про події та створити суголосність історій героїв, які готові поділитися власним досвідом перебування в окупації.

Зазначимо, що журналісти дотримуються рекомендацій щодо етичної побудови комунікації з особами, які зазнали травматичних подій, що позначається на відсутності некоректних питань і термінології у текстах. Водночас, через емоційність оповідань, помітно, що не всі герої повністю опрацювали свій травматичний досвід на момент спілкування. Використання візуальних та аудіальних елементів у публікаціях підсилює враження: візуальні матеріали сприяють формуванню більш виразного уявлення про події, а аудіальні передають загальний емоційний фон та підвищують переконливість текстів.

У перспективі важливо провести більш широкий аналіз журналістських матеріалів на цю тему з інших медіаресурсів, що дозволить глибше дослідити способи подання проблематики тимчасово окупованих територій і розширить журналістскознавчий погляд на цю актуальну соціально-політичну проблему.

Висновки до розділу. Повномасштабна війна стала потужним каталізатором трансформації українського медіапростору: журналістика змістилася в реальність воєнного часу, що вплинуло як на форми подачі інформації, так і на безпосередню участь журналістів у бойових діях. В умовах екзистенційної загрози відбувається зміна ролі журналіста: він перестає бути лише спостерігачем, а часто стає активним учасником спротиву комбатантом, військовим блогером, мобілізованим пресофіцером або автором фронтових репортажів. З'являється новий гібридний формат медіадіяльності – «воєнний блогінг», який, попри обмеження ресурсів і безпосередню участь

у бойових діях, зберігає журналістські стандарти, засвідчуючи унікальний синтез громадянської та професійної відповідальності.

Відображення життя на окупованих територіях у медіадискурсі має виключно важливе значення як для фіксації порушень міжнародного права, так і для конструювання наративів про спротив, виживання, колаборацію та адаптацію населення. Попри обмежений доступ до окупованих регіонів, українські медіа знаходять способи розповідати історії мешканців ТОТ, використовуючи свідчення очевидців, внутрішньо переміщених осіб, верифіковані повідомлення з відкритих джерел та візуальні докази.

РОЗДІЛ 2

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СВІДЧЕНЬ УКРАЇНЦІВ ПРО ЖИТТЯ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

2.1. Ставлення українців до умов окупаційного режиму крізь призму медіа

Більшість громадян України вважають пріоритетним не лише повернення окупованих територій, але й забезпечення безпеки та реінтеграції населення, що там проживає. Згідно з результатами соціологічного дослідження, понад 80 % респондентів, опитаних на підконтрольних уряду України територіях, усвідомлюють, що режим окупації становить загрозу для всіх мешканців тимчасово окупованих територій (ТОТ). Понад половина опитаних визнають, що жителі ТОТ не мали альтернативи та були змушені отримати російські паспорти під тиском окупаційної влади. Водночас більшість респондентів підтримують ідею звільнення від посад та притягнення до відповідальності осіб, які співпрацювали з окупаційним режимом, зокрема чиновників та правоохоронців.

Дані тенденції у ставленні населення до мешканців окупованих територій, внутрішньо переміщених осіб та громадян, які виїхали за кордон, були зафіксовані у рамках соціологічного дослідження з питань реінтеграції звільнених територій та соціальної згуртованості в Україні.

Дослідження було проведене соціологічною групою «Рейтинг» за замовленням Школи політичної аналітики Національного університету «Києво-Могилянська академія». Опитування відбувалося з 11 по 16 березня 2024 року серед 2005 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, за винятком тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу, а також регіонів, де на момент опитування не було доступу до українського мобільного зв'язку.

Переважає більшість респондентів (75 %) отримують інформацію про події в Україні переважно з українських засобів масової інформації. Менш як

половина опитаних (41 %) повідомили, що дізнаються про життя на тимчасово окупованих територіях (ТОТ) через контакти з близькими або родичами, які там проживають. Загалом 17 % респондентів зазначили, що мають родичів на ТОТ. Крім того, 60 % опитаних висловили бажання отримувати більше інформації про повсякденне життя мешканців цих територій.

Дослідження також показало, що 94 % респондентів не споживають інформацію, яка поширюється російськими засобами масової інформації або телеграм-каналами, пов'язаними з Росією [35].

Щодо питань реінтеграції, 78 % громадян вважають пріоритетним не лише повернення окупованих територій, але й повернення населення, яке там проживає. Для 91 % опитаних важливим є збереження уваги з боку українських політиків та державних службовців до проблем і потреб мешканців тимчасово окупованих територій.

Понад 80 % українців усвідомлюють, що режим окупації сам по собі становить загрозу для всіх мешканців тимчасово окупованих територій (ТОТ). За словами Антона Суслова, експерта Школи політичної аналітики НаУКМА, такі показники свідчать про те, що рівень інформаційного забезпечення громадян на підконтрольних Україні територіях є достатнім для усвідомлення небезпеки, яку становить російський окупаційний режим.

Крім того, 58 % респондентів вважають, що жителі ТОТ були позбавлені вибору і вимушені отримати російські паспорти. За оцінкою аналітикині Центру прав людини ZMINA Онисії Синюк, ці дані свідчать про розуміння населенням того, що українці на окупованих територіях перебувають в умовах примусу і страху.

«Правозахисники систематично повідомляють про незаконні затримання, насильницькі зникнення, катування на окупованих територіях та політичні переслідування в Автономній Республіці Крим. Населення усвідомлює, що для виживання на цих територіях мешканцям доводиться отримувати російські паспорти після незаконної анексії та впровадження

російського правового режиму. Без такого документа люди позбавлені доступу до медичних і соціальних послуг, а випускники шкіл можливості отримати атестат про середню освіту», – підкреслила Онисія Синюк.

Результати соціологічного дослідження свідчать про переважно позитивне ставлення населення України до внутрішньо переміщених осіб (ВПО): 68 % респондентів висловили підтримку цій групі, 27 % зайняли нейтральну позицію, і лише 3 % мають негативне або скоріше негативне ставлення. При цьому ставлення до осіб, які залишилися проживати на тимчасово окупованих територіях (ТОТ), виявилось більш критичним. Зокрема, 13 % опитаних висловили негативне ставлення до громадян, які опинилися на ТОТ після початку повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року та продовжують там проживати.

За оцінкою правозахисниці Онисії Синюк, таке ставлення частково обумовлене наявністю на ТОТ осіб, що підтримують окупаційний режим, а також недостатністю достовірної інформації про реалії життя в умовах окупації безпосередньо від мешканців цих територій. Водночас високий відсоток респондентів, які прагнуть отримувати більше інформації про повсякденне життя на ТОТ, вказує на потребу у систематичному інформуванні та налагодженні ефективної комунікації з боку державних інституцій.

Щодо ставлення до українців, які виїхали за кордон після початку війни, 33 % опитаних висловили позитивне ставлення, 52 % – нейтральне, а 13 % – негативне. Наукова директорка Школи політичної аналітики НаУКМА Анна Осипчук зазначає, що у цьому питанні спостерігаються ознаки соціального розколу, що проявляється у суспільних дискурсах України, при цьому вона застерігає від використання цих настроїв у політичних чи інформаційних маніпуляціях через їх потенційну небезпеку для суспільної стабільності.

Соціологічне дослідження виявило диференційоване ставлення українського населення до працівників різних категорій, які здійснювали

діяльність на тимчасово окупованих територіях (ТОТ). Зокрема, більшість респондентів (56 %) підтримують ідею звільнення всіх без винятку працівників поліції, які працювали в умовах окупації. Водночас лише 7 % опитаних вважають за необхідне звільнення рятувальників, які виконували свої обов'язки на ТОТ.

При цьому 26 % респондентів підтримують позицію, що поліціантам слід дозволити продовжувати роботу, звільняючи лише тих, хто підлягає кримінальній відповідальності за колабораціонізм. Аналогічну позицію щодо рятувальників поділяють 56 % опитаних, тоді як 13 % висловлюються за повне збереження кадрів у цій категорії.

У контексті медійників, які сприяють легітимізації окупаційного режиму на українській території, 55 % респондентів вважають за необхідне звільнення усіх співробітників таких ЗМІ, натомість 37 % підтримують звільнення лише керівного складу. При цьому дослідження не уточнювало конкретну форму відповідальності, яку слід застосовувати до таких осіб адміністративну чи кримінальну. Аналітик Школи політичної аналітики НаУКМА Антон Суслов зазначає, що суспільна думка з цього питання перебуває на стадії формування.

Щодо працівників місцевих адміністрацій і комунальних підприємств, 33 % респондентів підтримують звільнення комунальників, які працювали на окупованих територіях з 2024 року, 34 % висловились проти такого звільнення, 2 % не змогли визначитися. Водночас близько 80 % опитаних виступають за звільнення керівників середньої ланки місцевих окупаційних адміністрацій — як тих, що працювали на ТОТ з 2014 року, так і тих, що обіймали посади після 2022 року.

Такі результати свідчать про складний і неоднорідний характер громадської думки щодо відповідальності осіб, які здійснювали адміністративну чи службову діяльність у період окупації.

Антон Суслов, коментуючи результати дослідження, зазначив, що «з одного боку, існує усвідомлення необхідності диференціації між

співробітниками місцевих адміністрацій і комунальними працівниками, однак з іншого боку, позиція українського суспільства у цьому питанні ще перебуває у процесі формування. Держава повинна якомога раніше визначитися з офіційною політикою, щоб ефективно комунікувати її громадськості та готувати суспільство до відповідних рішень і позицій».

У рамках дослідження також виявлено, що 45 % опитаних підтримують ідею звільнення усіх вчителів, які працювали на окупованих територіях з 2022 року, тоді як 24 % не погоджуються з цим заходом. При цьому 40 % респондентів усвідомлюють, що після деокупації країна може стикнутися з нестачею кадрового ресурсу для заміщення всіх педагогів, які працювали в умовах окупації.

Щодо осіб, які здійснювали роздачу російської гуманітарної допомоги, 46 % опитаних вважають за необхідне притягнення таких громадян до відповідальності, тоді як 27 % висловлюють незгоду з таким підходом.

Питання обміну засуджених за колабораціонізм викликало підтримку серед 70 % респондентів, які вважають допустимим передачу таких осіб у Росію, тоді як 17 % не підтримують цю позицію.

Водночас більшість опитаних (77 %) вважають за потрібне застосовувати індивідуальний підхід при визначенні відповідальності за колабораціонізм, що передбачає розгляд кожного випадку окремо, тоді як 11 % респондентів з цим не погоджуються.

Ці дані свідчать про неоднорідність суспільної думки щодо політики реінтеграції та притягнення до відповідальності за колаборацію, а також про необхідність формування чітких державних позицій і комунікаційних стратегій.

Згідно з результатами опитування, 59 % респондентів не підтримують ідею надання громадам на звільнених територіях повного права здійснювати акти самосуду щодо осіб, які висловлювали підтримку Росії словом чи діями. При цьому 18 % опитаних категорично погоджуються з таким правом, а 8 % скоріше погоджуються.

Анна Осипчук наголошує, що наявність ефективних та дієвих процедур покарання за злочини може знизити бажання вдаватися до самосуду серед населення.

Правозахисниця Онисія Синюк звертає увагу на те, що різниця у ставленнях респондентів до відповідальності працівників комунальних підприємств, поліції та рятувальників на тимчасово окупованих територіях відображає розуміння міжнародних гуманітарних стандартів щодо організації життя під час окупації. За цими стандартами, у період окупації мешканці території повинні мати доступ до життєво необхідних послуг, зокрема, до обслуговування електромереж, систем каналізації, утримання вуличної інфраструктури та медичної допомоги, що передбачає безперервну роботу відповідних категорій працівників. Водночас, як зазначає Синюк, українське законодавство щодо колабораційної діяльності наразі не враховує ці міжнародні стандарти.

Вона також пояснює позитивне ставлення суспільства до рятувальників у порівнянні з поліціантами тим, що останні виконують накази окупаційної влади і застосовують російське законодавство на ТОТ, тоді як відповідно до міжнародних норм окупаційна держава зобов'язана підтримувати правоохоронний порядок.

Загалом Онисія Синюк підкреслює необхідність удосконалення українського законодавства в частині регулювання відповідальності осіб, які працювали в окупаційних органах влади, із застосуванням диференційованого підходу, що враховує: посаду особи, ступінь шкоди, заподіяної національній безпеці та мешканцям ТОТ, а також умисел, з яким здійснювалася відповідна діяльність.

Респонденти розділилися у своєму ставленні до можливості пом'якшення відповідальності для мобілізованих до незаконних збройних формувань Луганської, Донецької областей та російської армії осіб, які не вчиняли тяжких злочинів. Загалом 40 % опитаних підтримують ідею

звільнення таких осіб від відповідальності, тоді як 27 % категорично проти, а 14 % – скоріше не погоджуються з цим.

Водночас більшість респондентів (67 %) вважають, що при вирішенні питання справедливості Україна повинна враховувати факт примусу громадянина до вступу в незаконні формування чи окупаційну армію. Коментуючи ці результати, Антон Суслов відзначив: «Якщо подивитися на ставлення респондентів до індивідуального підходу з урахуванням примусу, то це є раціональним і зваженим підходом. Приємно, що такої позиції дотримуються не лише експертне середовище, а й широке коло громадян України».

Правозахисниця Онисія Синюк підтверджує, що вступ до незаконних збройних формувань відбувається з різних обставин. Вона наводить приклад, коли проукраїнсько налаштований чоловік зазнав тиску з боку російських спецслужб, які змусили його записати пропагандистське відеозвернення з вибаченнями та змусили вступити до збройного формування, після чого він здався в полон українській стороні. На думку Синюк, такі випадки мають розглядатися з урахуванням обставин примусу, умислу вступу, вчинених діянь у формуванні та добровільності здачі в полон.

У лютому 2024 року правозахисники оприлюднили 11 пріоритетних кроків у сфері захисту прав людини в умовах широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації. Одним із пріоритетів для Кабінету Міністрів є розробка державної стратегії відновлення державної влади та реінтеграції населення деокупованих територій України.

Правозахисники констатують, що незважаючи на понад десять років війни з РФ, на державному рівні в Україні відсутні цілісні політики, що забезпечували б ефективне відновлення владних інститутів на територіях, які перебували під тривалою окупацією, а також соціальну реінтеграцію населення деокупованих районів.

Мова йде про систему заходів, які держава має запровадити вже на етапі підготовки до деокупації, щоб мешканці тимчасово окупованих

територій та інших регіонів України мали чітке розуміння свого майбутнього після звільнення від російської окупації. Зокрема, необхідно визначити політику щодо документів, виданих окупаційною владою (судових рішень, документів на право власності), а також встановити заходи очищення влади (люстрації), визначити порядок функціонування соціальної, освітньої та медичної систем на звільнених територіях.

Дослідження проводилося за підтримки фонду «Партнерство за сильну Україну», який фінансується урядами Великої Британії, Канади, Нідерландів, США, Фінляндії, Швейцарії та Швеції.

Отже, результати соціологічного дослідження свідчать про складність і багатовимірність суспільних настроїв щодо відповідальності та реінтеграції осіб, пов'язаних із окупаційними адміністраціями та незаконними збройними формуваннями. Значна частина громадян підтримує індивідуальний підхід до оцінки дій таких осіб із врахуванням обставин примусу, що демонструє прагматичність і готовність до комплексного розгляду питань справедливості. Водночас суспільство очікує чітких державних стратегій щодо відновлення контролю над деокупованими територіями, законодавчого врегулювання статусу документів та забезпечення соціальної стабільності. Відсутність таких політик на державному рівні створює ризики у процесі реінтеграції та формує необхідність оперативного розроблення і впровадження відповідних комплексних заходів. Підтримка міжнародних партнерів у цьому процесі є важливою умовою для посилення ефективності відновлення та збереження прав людини в умовах війни [35].

2.2. Професійна діяльність журналістів на тимчасово окупованих територіях

Сучасна журналістика перебуває у стані постійних змін, а медіа-фахівці змушені адаптуватися до нових викликів часу. Змінюються не лише принципи та стандарти професії, а й умови роботи, а також самі журналісти.

Бути в епіцентрі подій означає завжди бути на готові, часто перебуваючи в русі, а іноді навіть у захищених транспортних засобах [1, с. 5].

Незважаючи на складнощі та перепони, що виникають у професійній діяльності, журналісти продовжують стояти на сторожі правди. Вони враховують швидкість розвитку медіасфери, при цьому не забуваючи про головний обов'язок – дотримання правдивості, точності та об'єктивності. Журналістська етика передбачає захист свободи слова через чесне збирання інформації, її публікацію, а також право на справедливий коментар і критику [7]. Особливо гостро проблема достовірності стала в українському медіапросторі в умовах інформаційної та військової агресії з боку Росії [5].

Під час окупації частини територій України незалежні журналісти опинилися серед перших, хто зазнав переслідувань, незаконних арештів і зникнень, – йдеться у щорічній доповіді Платформи безпеки журналістів Ради Європи «Свобода преси в Європі: час змін» за 2023 рік. Влада окупантів застосовувала фізичний і психологічний тиск, намагаючись примусити місцевих медійників до співпраці.

Подача об'єктивної та правдивої інформації про дії окупаційних сил не відповідала інтересам росії, тому журналістам на тимчасово окупованих територіях доводилося вибирати: або працювати на нову владу, або припиняти діяльність. Для багатьох також не було можливості виїхати з контрольованих росією регіонів.

Збройні сили рф здійснювали затримання та погрожували різним категоріям цивільних осіб, яких вважали противниками окупації, серед яких журналісти, державні службовці, посадовці та правозахисники, – зазначає Управління Верховного комісара ООН з прав людини у звіті від 20 березня 2024 року. В період з 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2023 року було зафіксовано 687 випадків незаконних затримань у тимчасово окупованих районах Донецької, Харківської, Херсонської, Луганської, Миколаївської та Запорізької областей (серед них 587 чоловіків, 92 жінки, 7 хлопчиків та 1

дівчинка). Багато з цих випадків також класифікуються як насильницькі зникнення.

Журналіст із Нової Каховки на Херсонщині Олександр Гунько, який на момент окупації був вже 70-річним, зазнав викрадення, перебував у полоні, зазнав тортур і був змушений під тиском погоджуватися на «співпрацю».

Після повернення на підконтрольну Україні територію він розповів НСЖУ, що окупанти не розуміли, як працює справжня журналістика. За їхніми уявленнями, журналістика – це просто інструмент пропаганди. Вони цікавилися, які вказівки він отримує від уряду чи місцевої влади. Олександр намагався пояснити, що в Україні таких вказівок немає, але окупанти відповіли: «Нет, такого не может быть!»

Про неможливість вільної журналістської діяльності в умовах окупації свідчать і інші медійники, які пережили це і змушені були виїхати на територію, підконтрольну Україні. Серед них Валентина Федорчук, Євгенія Вірлич, Віта Копенко, колектив видання «Новий день», журналістка з Маріуполя Олена Калайтан та багато інших.

Херсонська тележурналістка Анжела Слободян, яка пережила російський полон, у коментарі НСЖУ зазначила, що на окупованих територіях вільна журналістська діяльність неможлива. За її словами, журналістів, які намагаються передавати об'єктивну інформацію та відстоювати свої громадянські права, окупаційна влада вважає загрозою.

Медійники повідомляють про незаконні обшуки в їхніх оселях та вилучення професійної техніки. Наприклад, коли херсонського журналіста Костянтина Риженка не було вдома, окупанти затримали його молодшого брата. У Мелітополі російські військові взяли в заручники 75-річного батька головної редакторки «РІА-Мелітополь» Світлани Залізецької, утримуючи його в ув'язненні і вимагали від дочки публічного каяття та співпраці в обмін на звільнення.

За допомогою насильства примушували до співпраці бердянського журналіста Сергія Старушка, мелітопольських журналісток Євгенію Борян,

Юлію Ольховську, Любов Чайку, а також видавця Михайла Кумка. Телевізійника з Херсона Олексія Воронцова, а також журналісток з Луганщини Марину Животкову, Вікторію Кайдаш і журналістку з Волновахи Лідію Тараш утримували в неволі певний час.

Серед останніх випадків викрадення дворазове затримання журналістки Вікторії Рощиної, яку після другого викрадення досі не звільнили.

Також залишається невідомою доля мелітопольських журналістів Георгія Левченка, Анастасії Глуховської та Яни Суворової, які були викрадені 20 серпня 2023 року. Офіційно про це повідомили лише наприкінці жовтня того ж року через російські пропагандистські канали.

У Верховній Раді України зареєстровано проєкт постанови, який ініційований головою комітету з питань свободи слова Ярославом Юрчишином та іншими парламентарями. У документі міститься заклик до міжнародних організацій та партнерів, зокрема ООН, країн-членів ЄС та НАТО, парламентських асамблей Ради Європи, ОБСЄ, Міжнародного комітету Червоного Хреста, а також Міжнародної та Європейської федерацій журналістів і «Репортерів без кордонів» допомогти у звільненні українських журналістів, захоплених у полон.

Ярослав Юрчишин підкреслює, що термін «полонений журналіст» є недоречним, адже журналісти з позначкою «PRESS» не є учасниками бойових дій і не можуть вважатися законними військовополоненими. Однак на практиці російська сторона ігнорує ці правила міжнародного гуманітарного права. Політик акцентує увагу на необхідності якнайшвидшого звільнення медійників і повернення їх в Україну.

Ці слова підтверджуються даними Уповноваженого Верховної Ради з прав людини Дмитра Лубінця, який повідомляє про тисячі цивільних заручників, утримуваних Росією на окупованих територіях.

Перша секретарка НСЖУ Ліна Кушч пояснює, що російська влада звинувачує журналістів у «протидії спеціальній воєнній операції»,

«тероризмі», «екстремізмі» або «шпигунстві», що дає можливість тримати їх у неволі без можливості розпочати процедуру звільнення. Наразі через відсутність таких механізмів залишається лише підтримувати інформаційні кампанії на підтримку полонених і привертати увагу світової спільноти.

Як яскравий приклад свавілля російських окупантів наводять випадок журналіста УНІАН Дмитра Хилюка. Його захопили у березні 2022 року у батьківському будинку на Київщині, тоді окупованій росіянами. Дмитра вивезли на територію РФ, де спочатку утримували у Новозибковському СІЗО, а потім у в'язниці Володимирської області. При цьому слідчий комітет Росії офіційно заявив, що не має кримінальних справ проти нього.

Керівник відділу розслідувань «Репортерів без кордонів» Арно Фроже вважає, що таким чином Росія грубо порушує Женевські конвенції. За його словами, використання цивільних осіб як заручників і спроби примусу до отримання інформації або пропаганди є черговим свідченням злочинів, скоєних у ході війни. Дмитро Хилюк наразі є державним заручником, і його звільнення повинно відбутися без жодних умов.

Мати Дмитра Хилюка, Галина, впевнена, що єдиною «провиною» її сина перед російськими окупантами є його професійна діяльність як журналіста.

«Вже три роки його утримують, і за що? Лише за те, що він журналіст. Ми не знаємо, чи висували йому якісь звинувачення, не знаємо, де він зараз знаходиться... Боюся навіть втрачати надію, але потрібно вірити. Молюся за нього», – поділилася Галина Хилюк у коментарі Національній спілці журналістів України. Вона звертається до всього світу, до всіх чесних людей і владних структур із проханням проявити милосердя до їхньої сім'ї, до їхнього болю та віку, і звільнити їхню дитину з полону.

Лише на початку квітня 2024 року рідним Дмитра вдалося отримати офіційне підтвердження від Міністерства оборони Росії, що він дійсно перебуває у їхньому ув'язненні, хоча причини його затримання залишаються невідомими.

На жаль, практика викрадення українських журналістів російськими окупантами стала дуже поширеною. І не всі випадки сьогодні можна публічно обговорювати, аби не нашкодити самим полоненим.

На окупованій території Криму, де триває російська окупація вже понад десять років, репресії проти журналістів отримали форму офіційних «судових» рішень. Окупаційна влада усвідомлює, що неможливо подати журналістську діяльність як злочин перед міжнародною спільнотою, тому висуває обвинувачення у «екстремістській діяльності», «тероризмі», «зберіганні зброї та вибухових речовин» і «шпіонажі», щоб законсервувати переслідування.

До початку широкомасштабного вторгнення росії журналіста проекту «Крим.Реалії» Радіо Свобода Владислава Єсипенка затримали в Криму за звинуваченням у «шпигунстві». Як фрілансер він висвітлював анексію півострова, документував порушення прав людини з боку окупаційної влади, знімав сюжети на соціальні теми та проводив опитування серед місцевих жителів, а також давав інтерв'ю міжнародним медіа.

Дружина Владислава, Катерина Єсипенко, розповіла НСЖУ, що 10 березня 2021 року ФСБ затримала його через журналістську діяльність у тимчасово окупованому Криму. Протягом двох днів Владислава піддавали тортурам із застосуванням електричного струму, били, погрожували вбивством і намагалися змусити його визнати провину, відмовитися від адвокатів, яких вона надала.

Журналіст неодноразово заявляв у суді про катування. Він описував, як його роздягали догола, одягали електроди на вуха та піддавали струму, що викликало нестерпний біль. Через кайданки і відсутність допомоги протистояти катуванням він був беззахисним.

Російський суд в окупованому Криму засудив Єсипенка спершу до шести років ув'язнення у колонії загального режиму, пізніше вирок було скорочено до п'яти років.

Владислав є лауреатом Національної премії імені Ігоря Лубченка 2023 року за захист свободи слова, яку присуджує Національна спілка журналістів України. НСЖУ активно працює на національному та міжнародному рівнях, закликаючи звільнити Владислава та інших журналістів, утримуваних у полоні росією.

За роки окупації Криму російська влада фактично знищила роботу професійних журналістів, змусивши інформаційний простір півострова заповнити громадянські журналісти прості люди, які через доступні їм канали намагаються поширювати важливу суспільну інформацію.

«У відповідь на репресії з'явилася ціла спільнота громадянських журналістів, які відчували гостру потребу у наданні інформації, особливо коли багато наших колег, друзів і родичів опинилися під арештом чи ув'язненням. Ми часто були присутні на судових засіданнях, тому зрозуміли, що треба знайти спосіб підтримати цих людей і розповісти про їхні історії», – розповідає кримська журналістка і правозахисниця Лутфіє Зудієва.

Нині на території Криму під виглядом «судових» рішень утримують чотирьох професійних журналістів крім Владислава Єсипенка, це також Олексій Бессарабов, Дмитро Штибликов і Володимир Дудка, яких звинувачують у «підготовці диверсій», а також 14 громадянських журналістів, переважно пов'язаних із рухом «Кримська солідарність».

Багато з ув'язнених журналістів, і професіоналів, і аматорів, страждають на тяжкі хвороби. Наприклад, Амет Сулейманов має кілька серйозних хронічних недуг проблеми з серцем, легенями, шлунком і суглобами, йому навіть рекомендована операція з заміни клапана серця. Ірина Данилович, незважаючи на хворобу вуха і постійні сильні головні болі, позбавлена доступу до кваліфікованої медичної допомоги.

Такий механізм «засудження» ні в чому не винних людей, який відпрацьований у Криму, окупанти почали застосовувати і на захоплених територіях після лютого 2022 року. Зокрема, журналіста та громадського активіста з Нової Каховки на Херсонщині Сергія Цигіпу, затриманого 12

березня 2022 року, засудили до 13 років позбавлення волі за звинуваченням у «шпигунстві» та перевезли до Криму. На початку квітня 2024 року стало відомо, що його етапують до Росії.

Дружина Сергія Цигіпи, Олена, підкреслює: «Сергій завжди був і залишається вірним патріотом своєї держави. Він живе на рідній землі. Яке право мали росіяни викрадати його та судити за безпідставними звинуваченнями?»

Вона зазначає, що попри вирок, не припинятиме боротьбу за його звільнення.

«Національна спілка журналістів України щиро підтримує таких людей, – зазначає секретар НСЖУ Микола Семена, який сам пережив російські судові процеси в Криму. Через адвокатів ми підтримуємо зв'язок із ув'язненими журналістами та допомагаємо їм підтримувати контакти з родинами».

Історія Владислава Єсипенка не є поодиноким. Існують підтверджені свідчення про систематичне застосування російськими окупантами різних форм катувань щодо українських полонених: від побиття та принизливих знущань до тяжких умов утримання, обмежень у харчуванні, воді, сні, медичній та юридичній допомозі, а також обмеження доступу до свіжого повітря.

«Кількість надійних свідчень про катування і інші жорстокі, нелюдські й принизливі дії свідчить, що тортури є частиною військової політики Росії», – заявила під час виступу в Раді ООН з прав людини спеціальна доповідка ООН з проблеми катувань Еліс Джилл Едвардс. «Ці тяжкі злочини не є випадковими чи другорядними».

Про те, що російська окупаційна влада, дії якої не контролюються жодними міжнародними інституціями, вдається до катувань та інших позасудових методів щодо затриманих журналістів, які залишаються майже поза увагою світової спільноти, повідомив заступник директора «Міжнародного інституту преси» Скотт Гріффен.

«Світове співтовариство має невідкладно втрутитися, змусивши російську владу забезпечити прозорість процесів і звільнити всіх українських журналістів, яких утримують у заручниках», – додав він.

Національна спілка журналістів України отримала численні свідчення від журналістів, які змогли вийти з полону, про жорстоке поводження і застосування катувань.

«Журналістам, затриманим на окупованих територіях, загрожують тортури й позасудові розправи, – наголошує голова НСЖУ Сергій Томіленко. Вони перебувають у нелюдських умовах утримання, а ефективних механізмів їхнього захисту не існує».

Журналіст зі Східної України, Станіслав Асєєв із Донецька, задокументував свій трагічний досвід перебування у полоні самопроголошеної ДНР у 2017–2019 роках у окремій книзі. Він описує, як людей били без жодних звинувачень, піддаючи їх жорстоким і принизливим катуванням. Журналіст із Нової Каховки Олег Батурін, який провів у полоні 8 днів, розповідає, що його морально принижували і били, через що він отримав переломи чотирьох ребер. Журналістка з Херсона Анжела Слободян, яка пробула у полоні 30 днів, згадує, що її годували лише один раз на добу переважно макаронами, тримали в задуршливому приміщенні без доступу до ліків, медичної допомоги та можливості зв'язатися з рідними. Вона постійно чула за стінами крики людей, яких били, гвалтували і катували електричним струмом.

«Ці катування надзвичайно жорстокі, і охоронці дозволяють собі найжахливіші дії, – прокоментувала для НСЖУ виконавча директорка Медійної ініціативи за права людини Тетяна Катриченко. Наприклад, застосовують електрошокери у душі, коли люди мокрі. Відомі випадки сексуального насильства і навіть зґвалтувань».

На жаль, не всі викрадені журналісти вижили після таких знущань. Особливо трагічною є доля літніх, як, наприклад, 78-річного маріупольського ветерана журналістики Євгена Баля. Його затримали 18 березня 2022 року

вдома, тримали в підвалі три дні, жорстоко побили і відпустили. 2 квітня Євген Баль помер. Постійно надходять свідчення про жорстоке поводження та відсутність належної медичної допомоги й від кримських журналістів, які досі перебувають у російських в'язницях.

Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (від 12 серпня 1949 року) встановлює абсолютну заборону насильства щодо життя та особистості, зокрема всіх форм вбивств, заподіяння каліцтв, жорстокого поводження та тортур. Забороняється також захоплення заручників та наруга над людською гідністю. У разі судового розгляду такі процеси повинні здійснюватися через належним чином створені суди, які надають гарантії справедливого судочинства, що відповідають стандартам цивілізованих народів (частина 1 статті 3 Конвенції).

Відповідно до частини 1 статті 3 Конвенції, насильство над життям та особистістю, включно із захопленням заручників, є забороненим у будь-який час і в будь-якому місці щодо осіб, які не беруть активної участі у збройних діях. У статті 34 документа чітко зафіксовано заборону захоплення заручників.

Взяти цивільних осіб у заручники, згідно з пунктом VIII, підпункту b) частини 2 статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, визнається воєнним злочином, що підпадає під юрисдикцію цього суду. Аналогічно, в Україні порушення норм міжнародного гуманітарного права щодо цивільного населення може кваліфікуватися як воєнний злочин відповідно до статті 438 Кримінального кодексу України.

У щорічній доповіді Платформи безпеки журналістів Ради Європи «Свобода преси в Європі: час переломити ситуацію» за підсумками 2023 року наголошується, що Україна залишається «надзвичайно небезпечним середовищем» для журналістів. Автори доповіді зазначають, що, окрім численних загиблих і поранених, деякі представники медіа ледве уникли смерті, частина зникла за нез'ясованих обставин, а ті, хто залишилися або опинилися на тимчасово окупованих Росією територіях, були піддані

затриманням, ув'язненням і, у деяких випадках, жорстокому поводженню (<https://nsju.org/poloneni-zhurnalisty/zhurnalisty-v-zaruchnykah-rosiyi/>).

Сергій Лефтер – журналіст і військовий Сил територіальної оборони Збройних Сил України, який об'єднав у собі дві важливі ролі: медіа-спеціаліста та захисника країни. Він був присутній у найбільш небезпечних регіонах, брав участь у ключових історичних подіях сучасної України. Сергій не просто висвітлював історію – він став її безпосереднім учасником. Нині він продовжує боротися за свободу та гідність не лише за допомогою слова, але й зброї.

Свій журналістський шлях Сергій почав у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського та Львівському національному університеті імені Івана Франка. Він має значний досвід роботи в медіа, виконуючи обов'язки кореспондента та репортера для різних українських ЗМІ, зокрема «Детектор медіа», УНІАН, «РБК-Україна» та інших. Його публікації вирізнялися глибоким аналізом, неупередженістю та змістовністю.

Сергій Лефтер безпосередньо долучився до ключових подій в Україні у 2013–2014 роках, ставши активним учасником масових акцій протесту, революційних подій та Майдану. Він пригадує: «Мій Майдан розпочався 21 листопада». Тоді він працював кореспондентом на Першому національному телеканалі, державній телерадіокомпанії, де висвітлення суспільно-політичних подій було ускладнене через цензуру. Відмова влади від підписання Угоди про асоціацію з ЄС викликала великий суспільний резонанс, який особливо вплинув і на Сергія. Саме 21 листопада він вперше вийшов на Майдан разом із друзями та колегами.

Особливо яскраво у пам'яті залишилась ніч із 28 на 29 листопада, коли відбувся жорстокий розгін учасників Євромайдану. Сергій був безпосереднім свідком подій і отримав численні тілесні ушкодження від силовиків. Після побиття він повернувся додому і вранці увімкнув Перший національний канал, очікуючи побачити повний звіт про події, однак у новинах прозвучала

лише коротка інформація про нібито порушення громадського порядку. Разом із кількома колегами він намагався ініціювати зміни у редакційній політиці щодо висвітлення протестів, однак безуспішно. Через це, розуміючи відсутність перспектив змін, на початку грудня Сергій Лефтер прийняв рішення звільнитися.

Події Євромайдану засвідчили існування в Україні потреби в незалежній, чесній та об'єктивній журналістиці. У 2015 році вийшла книга «Крим по-українськи: сумні та веселі історії», співавтором якої став Сергій Лефтер. Для нього тема Криму є особистою, адже він народився на півострові. Його батьки були родом із Вінниччини, але тривалий час проживали в Криму. Коли Сергію було близько двох років, родина повернулася на Вінниччину. Після цього він не мав можливості відвідати Крим, аж поки не почалися події, що передували анексії півострова Росією.

Сергій усвідомлював, що може більше не побачити рідну землю, тому вирішив поїхати туди, щоб особисто на власні очі побачити ситуацію і підготувати об'єктивні репортажі. На той час у Криму відчувався гострий брак медійників, а поїздка туди стала його ініціативою та професійним викликом.

На початку березня 2014 року Сергій Лефтер прибув до Криму і став свідком захоплення останньої української військової частини на озері Донузлав тральщика «Черкаси». Він опублікував два матеріали для онлайн-ресурсу iPress: «В очікуванні війни» та «Кримські татари готові воювати, але робити цього не будуть, – Алі Хамзін». Обидва тексти виявилися пророчими, адже війна насправді почалася, а кримські татари розділилися на дві групи: одні залишили півострів через страх переслідувань, інші ж вирішили залишитися, не бажаючи покидати рідну землю, але не вступали у збройний конфлікт.

Після захоплення тральщика «Черкаси» Сергій залишив Крим і відразу виїхав першим поїздом до Києва. Він згадував: «Я замислився, чи зможу покинути це місце. Полегшення відчув, побачивши український прапор».

Повернувшись до Києва, Лефтер недовго залишався в місті, оскільки отримав пропозицію від польсько-української організації «Відкритий діалог» стати спостерігачем на Донбасі. Тоді в Харкові, Луганську та Донецьку починалися збурення: «тітушки» намагалися захопити обласні адміністрації. У квітні 2014 року Сергій разом із двома іншими спостерігачами вирушив на Донбас за маршрутом Харків – Донецьк – Луганськ.

Про Харків він написав репортаж під назвою «Харків після народної республіки». Матеріалів із Донецька не було, оскільки в цей час події зосереджувалися у Слов'янську та Краматорську, і група вирішила змінити маршрут, прямувавши спочатку туди, а потім до Луганська.

У Слов'янську Сергій став свідком пресконференції самопроголошеного міського голови Пономарьова. Уже наступного дня в місті запровадили жорсткі обмеження для журналістів. Ввечері 15 квітня Лефтера затримали біля будівлі міськради за підозрою у підозрілій поведінці. У його телефоні виявили відеозаписи, зняті ним того та попереднього дня, зокрема кадри блокпостів та момент, коли невідомі зривають і ламають герб України з будівлі міськради [5].

У квітні 2014 року Сергія Лефтера захопили у полон проросійські бойовики. Він провів у полоні 17 днів, перебуваючи у холодному підвалі та зазнаючи катувань. Йому висунули звинувачення в належності до «Правого сектору» та шпигунстві. Поки він перебував у неволі, журналісти з Вінниччини та всієї України організували акції під гаслом «Звільніть Сергія Лефтера» і збирали підписи під офіційним зверненням із вимогою його звільнення.

Як згадує Сергій Лефтер, перебуваючи в полоні, він намагався залишатися відкритим і завжди підкреслював, що є журналістом. Він спокійно надав пароль від свого ноутбука та дозволив оглянути особисті речі, прагнучи довести, що не є шпигуном. Незважаючи на складні обставини, він турбувався про безпеку людей, з якими контактував під час відрядження на

Донбасі, зазначаючи: «Всі, з ким стикаєшся у зоні конфлікту під час роботи, потенційно ризикують бути переслідуваними через ці зв'язки».

Звільнення Лефтера відбулося в травні 2014 року. Він пригадує: «Ввечері 2 травня до підвалу зайшла людина у балаклаві, яка на свій розсуд почала вирішувати, кого відпускати, а кого залишати». Сергія та кількох інших мешканців Слов'янська відпустили, однак без особистих документів і речей. Протягом кількох днів він жив у одного з визволених містян, а згодом його евакуювали зі Слов'янська.

У 2018 році медіакорпорація «Радіо Свобода» представила проєкт «Заручники війни», у якому Лефтер детально розповів про жахливі умови перебування в російському полоні.

Після подій Євромайдану, анексії Криму та полону Сергій продовжив журналістську діяльність, залишаючись у центрі подій. Як фрілансер він співпрацював із медіа «Інсайдер», готуючи репортажі зі сходу України.

Згодом Лефтер змінив професійний напрямок і перейшов у сферу PR, пояснюючи це бажанням змінити фокус своєї діяльності у медіа. Він працював у пресслужбі Офісу Президента України Володимира Зеленського, а пізніше — у пресслужбі політичної партії «Слуга народу».

З початком повномасштабного російського вторгнення в лютому 2022 року Сергій взяв до рук зброю і став на захист країни. У березні 2022 року він добровільно прийшов до військкомату і долучився до сил територіальної оборони. Під час бойових дій на Харківщині отримав поранення на передовій: «П'ять невеликих осколків у ногах, один із яких близько до артерії. Ще один осколок залишився у лікті на все життя. На руках і ногах — близько десяти легких поранень. Пів обличчя обпечене. Існує шанс, що шрами будуть мінімальними. Трохи погіршився слух на праве вухо. Тріщини на передніх зубах. Контузія», — поділився Сергій у Facebook. У серпні 2024 року він підписав контракт і отримав первинне офіцерське звання молодшого лейтенанта.

Незважаючи на всі труднощі, з якими зіткнувся на своєму життєвому шляху, Сергій Лефтер лишається відданим як журналістиці, так і служінню Батьківщині. Він продовжує боротьбу за свободу, правду та незалежність. У майбутньому після завершення війни планує повернутися до журналістської діяльності. Що ж до Криму, наразі він не впевнений, коли зможе відвідати півострів, проте сподівається здійснити це після перемоги України у війні.

2.3. Репрезентація окупаційної дійсності у провідних українських медіа

Актуальність теми висвітлення життя громадян України на тимчасово окупованих територіях зумовлена триваючими військовими діями та гуманітарною кризою, яка виникла внаслідок російської агресії. Інформаційний простір відіграє ключову роль у формуванні суспільного розуміння подій, що відбуваються, а також у підтримці національної єдності й консолідації громадянського суспільства. У цьому контексті значне місце посідають провідні українські медіа, які, використовуючи різні жанри, формати й підходи, розкривають особисті історії, проблеми та виклики, з якими стикаються мешканці окупованих регіонів.

Детальніше розглянемо яким чином українські медіа «Українська правда», «Громадське радіо», «Суспільне» та «Радіо Свобода» висвітлюють досвід перебування громадян на тимчасово окупованих територіях. Аналіз їхніх публікацій допоможе з'ясувати особливості журналістських підходів, використання медіаформатів та стратегій подачі інформації, спрямованих на об'єктивне й емпатійне відображення складних реалій війни та окупації.

«Українська правда» є одним із найвпливовіших інтернет-видань в Україні, що системно висвітлює тему тимчасової окупації та її наслідків для українського населення. Видання відзначається глибиною журналістських розслідувань, широким використанням документальних свідчень і особистих інтерв'ю з очевидцями подій. Через низку спеціальних проєктів і циклів публікацій «Українська правда» не лише інформує про воєнні злочини й гуманітарні проблеми, але й акцентує увагу на повсякденних труднощах та людських історіях, що ілюструють реальний досвід життя під окупаційним режимом.

Цей підхід дозволяє медіа не просто повідомляти факти, а формувати емпатійне сприйняття аудиторією важких реалій, що переживають українці на окупованих територіях. Водночас, «Українська правда» прагне уникати узагальнень і стереотипів, надаючи можливість почути голоси безпосередніх

учасників подій як цивільних мешканців, так і волонтерів, військових та активістів. Саме завдяки такому фокусуванню на людському досвіді видання здобуло репутацію надійного та відповідального джерела інформації, що має важливе значення для формування об'єктивної картини конфлікту.

Історія «"Моє місто – труп, який гвалтують": дві історії про життя в окупації», опублікована в Українській правді, — яскравий приклад наративної журналістики, де особисті свідчення перетворюються на потужне журналістське висвітлення структурного насильства. Розглянемо, як саме медіа подає цю історію, які інструменти використовує і яке завдання виконує.

У матеріалі «Моє місто – труп, який гвалтують» «Українська правда» подає дві особисті історії дівчат з Донеччини, які пережили окупацію. Через їхні розповіді медіа ілюструє, як російська окупаційна влада системно витісняє українську мову та культуру з освітнього процесу, замінюючи їх на російські стандарти та пропаганду. Зокрема, зазначається, що українська мова в школах стала неважливою, а згодом небезпечною; вчителів української мови перенавчали викладати російську, а учнів змушували вивчати російську історію та літературу. Ці особисті свідчення підкріплюються фактами про зміну освітніх програм та впровадження російської ідеології в школах [21].

«Громадське радіо» зосереджується на голосах самих мешканців окупованих територій, часто через прямі інтерв'ю, радіорепортажі та подкасти. Формат аудіомедіа дозволяє передати емоції і особистий досвід людей більш живо і безпосередньо. «Громадське радіо» також звертає увагу на соціальні та гуманітарні аспекти, зокрема проблеми виживання, евакуації, а також моральну та психологічну підтримку постраждалих. (<https://hromadske.radio/podcasts/na-zv-yazku-okupovani-terytorii/okupatsiia-och yma-dytyny-iaak-shkoliariv-donbasu-zmushuiut-zabuty-ukrainu>)

У подкасті «Окупація очима дитини: як школярів Донбасу змушують забути Україну» «Громадське радіо» зосереджується на досвіді дитини, яка пережила окупацію. Історія Ольги, підопічної благодійного фонду «Голоси дітей», ілюструє, як з 2014 року російська пропаганда поступово витісняла

українську ідентичність зі свідомості дітей. Зокрема, в школах впроваджували символіку «ДНР», обмежували викладання української мови та літератури, а за спілкування українською могли викликати батьків до школи або навіть застосовувати фізичне насильство. Ольга розповідає, що українською мовою спілкувалися лише вдома, коли були впевнені, що їх ніхто не чує, а в школі за ідентифікацію себе як українки вона стикалася з осудом однокласників та вчителів.

Обидва медіа використовують особисті історії як засіб для висвітлення ширших системних проблем, пов'язаних з окупацією. Через призму індивідуального досвіду вони демонструють, як російська окупаційна влада впливає на освіту, культуру та ідентичність дітей на окупованих територіях. Такий підхід дозволяє читачам глибше зрозуміти наслідки окупації та емпатично поставитися до постраждалих.

Інші джерела також підтверджують системні порушення прав дітей на окупованих територіях. Зокрема, за даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, російська окупаційна влада карає дітей у школах за українську мову та поширює антиукраїнську пропаганду. Також повідомляється про випадки, коли дітей змушували відвідувати школи попри обстріли, використовуючи їх як живий щит для військ російського агресора.

Медіа, такі як «Українська правда» та «Громадське радіо», ефективно використовують особисті історії для висвітлення системних проблем, пов'язаних з окупацією. Через індивідуальні свідчення вони демонструють, як російська окупаційна влада впливає на освіту, культуру та ідентичність дітей, що дозволяє читачам глибше зрозуміти наслідки окупації та емпатично поставитися до постраждалих.

«Суспільне» як державний медіа-ресурс прагне надавати збалансовану, об'єктивну інформацію про ситуацію на тимчасово окупованих територіях. Вони використовують різні формати – новини, документальні сюжети, інтерв'ю, тематичні спецпроекти. Значну увагу приділяють правовим аспектам, відновленню після окупації, а також життю переселенців.

«Суспільне» активно інтегрує мультимедійні матеріали, відео- та фотозвіти, що допомагають створити цілісну картину подій (<https://suspilne.media/760299-zitta-v-rosijskij-okupacii-ta-pisla-nei-istorii-ukrainskih-pidlitkiv/>).

У матеріалі Суспільного «Життя в російській окупації та після неї історії українських підлітків» медіа застосовує наративний підхід, зосереджуючись на особистих історіях чотирьох підлітків, які пережили окупацію. Цей метод дозволяє глибше розкрити вплив окупації на молодь, підкреслюючи психологічні, соціальні та культурні аспекти їхнього досвіду.

Через індивідуальні свідчення підлітків, таких як Евелін з Донецька, медіа ілюструє, як російська окупаційна влада системно впливала на освіту та ідентичність молоді. Зокрема, зазначається, що українська мова та культура витіснялися з освітнього процесу, а російська пропаганда проникала в навчальні програми. Ці особисті історії підкріплюються фактами про зміну освітніх програм та впровадження російської ідеології в школах.

Медіа також акцентує увагу на психологічних наслідках, які пережили підлітки після виїзду з окупованих територій. Евелін, наприклад, розповідає про труднощі адаптації до нового середовища, відчуття ізоляції та необхідність звикати до свободи. Ці свідчення підкреслюють глибину травматичного досвіду, який залишає окупація у свідомості молоді.

Матеріал також містить посилання на дані правозахисних організацій, які підтверджують системні порушення прав дітей на окупованих територіях. Зокрема, зазначається, що підлітків забирають у полон, залякують, катують і вбивають. Також повідомляється про випадки, коли дітей змушували відвідувати школи попри обстріли, використовуючи їх як живий щит для військ російського агресора.

Суспільне ефективно використовує особисті історії для висвітлення системних проблем, пов'язаних з окупацією. Через індивідуальні свідчення вони демонструють, як російська окупаційна влада впливає на освіту,

культуру та ідентичність дітей, що дозволяє читачам глибше зрозуміти наслідки окупації та емпатично поставитися до постраждалих.

«Радіо Свобода» спеціалізується на детальному висвітленні конфлікту, зокрема розповідає про злочини окупаційної влади, порушення прав людини, а також оприлюднює розповіді тих, хто пережив окупацію. Їхні матеріали часто містять журналістські розслідування, офіційні заяви та аналітику, спрямовану на викриття російської пропаганди та спотворень реальності. «Радіо Свобода» також приділяє увагу темам інформаційної війни та стратегіям протистояння дезінформації.

У матеріалі Радіо Свобода «Маріуполь в окупації: що насправді відбувається за «пропагандистською вітриною» Росії»» медіа застосовує аналітичний підхід, поєднуючи свідчення очевидців, дані міжнародних організацій та супутникові знімки для висвітлення реального стану справ у місті після його окупації (<https://www.radiosvoboda.org/a/mariupol-okupatsiya-zhertvy-ruynuvannya/32772123.html>).

Медіа підкреслює розрив між офіційною російською пропагандою, яка демонструє відновлення міста, та фактичним станом справ. Зокрема, зазначається, що Росія намагається створити ілюзію успішного життя в Маріуполі, тоді як реальність свідчить про масові руйнування та втрати серед мирного населення.

У статті наведено дані про те, що за два місяці інтенсивних боїв було зруйновано або пошкоджено до 90% багатоквартирних будинків і до 60% приватних. Також повідомляється про численні братські могили та стихійні захоронення, які досі не ідентифіковані.

Медіа звертає увагу на політику Росії щодо заміщення населення: за оцінками, в місті зараз проживає близько 80 тисяч маріупольців, тоді як число новоприбулих з Росії вже сягнуло 50 тисяч. Це свідчить про спроби змінити демографічний склад міста. Зазначається, що в Маріуполі відсутнє

промислове виробництво, а економічна ситуація гірша, ніж у 1990-х роках. Це свідчить про занепад економіки та інфраструктури міста під час окупації.

Матеріал Радіо Свобода демонструє глибокий аналіз ситуації в окупованому Маріуполі, поєднуючи різні джерела інформації для створення повної картини. Медіа ефективно розкриває контраст між офіційною російською пропагандою та реальним становищем мешканців міста, підкреслюючи гуманітарні, демографічні та економічні аспекти окупації.

Висновки до розділу. Аналіз соціологічних опитувань свідчить про високий рівень усвідомлення українцями небезпеки окупаційного режиму для прав і свобод людини, при цьому в суспільстві формується запит на диференційовану оцінку дій тих, хто залишився на ТОТ чи був змушений до співпраці з окупантами. Практична діяльність журналістів на тимчасово окупованих територіях або в роботі з постраждалими свідками супроводжується професійними та етичними викликами, що потребують високого рівня делікатності, безпеки і психологічної стійкості.

Провідні українські медіа, зокрема Українська правда, Суспільне, Радіо Свобода, Громадське радіо, Ukrainer і Bihus.info системно висвітлюють тему життя в окупації через інтерв'ю, документальні формати, проекти на кшталт «Голоси окупації» та «Сліди війни», зберігаючи фокус на гуманітарному вимірі й травматичному досвіді цивільного населення. Медіа не лише інформують про події, а й створюють простір для публічної пам'яті, де особисті історії постраждалих перетворюються на елемент колективного свідчення проти війни, окупації та порушень прав людини. У структурі журналістських текстів переважає жанр особистого свідчення (наративне інтерв'ю), проте спостерігається поступовий перехід до аналітичних форматів, що дозволяють формувати причинно-наслідкові зв'язки, розкривати приховані механізми впливу окупаційної влади та виявляти ознаки інформаційного терору.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження, що охоплює аналіз матеріалів українських медіа, журналістських практик, соціологічних опитувань та рекомендацій професійних інституцій, вдалося всебічно охарактеризувати, як українська журналістика фіксує й осмислює досвід життя громадян в умовах російської окупації. Зібраний емпіричний матеріал дозволив не лише окреслити специфіку функціонування медіа під час війни, а й виявити ключові наративи, формати висвітлення, труднощі журналістської роботи та суспільні установки щодо мешканців окупованих територій. На основі цього сформульовано узагальнені висновки відповідно до поставлених завдань.

Медіа стали не лише інструментом інформування, а й дієвим чинником національного спротиву. Журналісти в умовах повномасштабної агресії РФ часто перетворюються з незалежних спостерігачів на комбатантів — багато хто вступив до Збройних Сил України. Це породило новий гібридний формат журналістики – воєнний блогінг. Наприклад, Тарас Березовець, попри службу в бригаді спецпризначення, регулярно веде YouTube-канал із серіями «Герої серед нас» і «Репортажі з фронту», демонструючи приклад адаптації професійної діяльності до умов війни.

Деякі журналісти, як-от Павло Казарін або Сергій Лойко, поєднують службу з медіаторністю: ведуть блоги, публікують статті та книжки. Це свідчить про трансформацію ролі журналіста у кризових обставинах – від репортера до голосу фронтового досвіду.

У медіа домінують теми, пов'язані з порушеннями прав людини, гуманітарною катастрофою, насильством, тиском на населення та культурною ізоляцією. Наприклад, у проєкті «Сліди війни» від «Bihus.info» висвітлюються випадки викрадень, катувань і масових поховань – як у матеріалі «Їхні обличчя були понівечені, ніби їх чимось рубали». Водночас значну роль відіграють особисті свідчення – історії, які демонструють повсякденну боротьбу українців за виживання в умовах окупації, як у серії

інтерв'ю «Голоси окупації» від «Ukrainer» (історії Маші, Галини, Іллі та інших).

Соціологічні дослідження свідчать, що переважна більшість громадян України усвідомлюють небезпеку окупаційного режиму. Понад 80 % опитаних вважають окупацію загрозою для всіх мешканців ТОТ, а 58 % розуміють, що багато громадян були змушені прийняти російські паспорти під примусом. Це свідчить про емпатію та розуміння, хоч і супроводжується певним критичним ставленням до тих, хто залишився на ТОТ. Також суспільство підтримує реінтеграцію населення та вимагає відповідальності для колаборантів, особливо серед чиновників, поліції й медійників, які працювали на окупаційну владу.

Журналістська діяльність у зоні окупації обмежена, тому основним джерелом інформації є внутрішньо переміщені особи або контакт через безпечні канали зв'язку. Журналісти стикаються з викликами: верифікація даних, безпека героїв, етична подача. Комісія з журналістської етики (КЖЕ) та ІМП надали конкретні рекомендації щодо того, як проводити інтерв'ю, не травмуючи респондентів, зберігаючи їхню анонімність і не порушуючи журналістських стандартів. Наприклад, в інтерв'ю з переселенцями з Маріуполя (серія «Почуйте голос Маріуполя») журналісти зберігають фактологічність, водночас передаючи глибокий емоційний досвід виживання під обстрілами та втрати близьких.

Українські видання, зокрема «Суспільне», «Українська правда», «Ukrainer», «Bihus.info», послідовно висвітлюють тему окупації, застосовуючи мультимедійні формати: тексти, відео, аудіо, фотографії. Ці матеріали не лише інформують, а й сприяють документації воєнних злочинів, формуванню суспільної пам'яті й підтримці жертв окупації. Вони також розвивають етичну журналістику, в якій герої мають право на голос, повагу та гідність. Як приклад – публікація «Стефан. Волонтерство в Новій Каховці» (Ukrainer), що ілюструє дієву стратегію виживання і допомоги навіть у ворожому середовищі.

Проведене дослідження підтвердило, що журналістика в умовах війни є критично важливою для збереження національної ідентичності, фіксації правди про злочини, підтримки постраждалих і просування наративу спротиву. Українські журналісти, попри небезпеку й емоційне виснаження, демонструють приклад професійної, етичної й громадянсько відповідальної діяльності.

Тематика життя на окупованих територіях потребує подальшого висвітлення, систематизації й підтримки, особливо у контексті майбутньої реінтеграції, правосуддя та відновлення суспільної єдності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акопян К.А. Медіаетика воєнного часу: військова журналістика в українсько-російській війні. *Functioning of the ukrainian media during martial law in ukraine scientific monograph*. Київ. 2023. С. 5 – 18
2. Буроменський М., Штурхецький С., Білз Е. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ: «Компанія ВАІТЕ», 2016. 118 с.
3. Вебстер М. Україна. Висвітлення конфлікту. Київ: Інститут масової інформації, 2015. 20 с.
4. Вольвач Я. «Я ще не готова побачити цю братню могилу під тим, що було моїм будинком»: історія мешканок Ізюма, які вибралися з пекла. *Bihus.info*: вебсайт. URL: <https://bihus.info/ya-shhe-ne-gotova-pobachyty-czyu-bratnyu-mogylyu-pid-tym-shho-bulo-moyim-budynkom-istoriya-meshkanok-izyuma-yaki-vybralysya-z-pekla/> (дата звернення: 17.04.2025)
5. Гандзюк В.О. Рецензія на дисертацію Світлани Петренко «Правда як соціальнокомунікаційна категорія журналістики». *Актуальні питання масової комунікації: науковий журнал*. Навчально-науковий інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2021. Вип. 30. С. 77-82.
6. Голоси окупації. Ілля. Виїхати з Ізюма. *Ukrainer*: вебсайт. URL: <https://www.ukrainer.net/holosy-okupatsii-illia/> (дата звернення: 17.04.2025)
7. Голуб О. П. Медіакомпас: путівник професійного журналіста : практ. посіб. *Інститут масової інформації*. Київ : ТОВ «Софія-А», 2016. 184 с.
8. Дорош М. Журналісти в зоні АТО: практичний poradnik. *Media Sapiens*. 2014. ULR: http://ms.detector.media/mediaprosvita/how_to/zhurnalisti_v_zoni_ato_praktichniy_poradnik/
9. Дуцик Д. Рекомендації для журналістів щодо висвітлення теми гуманітарного розмінування. Координатор проєктів ОБСЄ в Україні, 2021. 20

с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/4/4/494914_0.pdf (дата звернення: 16.11.2024)

10. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 16.04.2025).

11. Життя в російській окупації та після неї – історії українських підлітків. *Суспільне*. 4.06.2024. URL: <https://susplne.media/760299-zitta-v-rosijskij-okupacii-ta-pisla-nei-istorii-ukrainskih-pidlitkiv/> (дата звернення: 18.03.2025)

12. Журналіст Сергій Лефтер отримав поранення на передовій. *Detector.media*. URL: <https://surl.li/vchtqr> (дата звернення: 26.03.2025)

13. Журналісти в заручниках росії. *Національна спілка журналістів України*. 24.04.2024. URL: <https://nsju.org/poloneni-zhurnalisty/zhurnalisty-v-zaruchnykah-rosiyi/> (дата звернення: 18.03.2025)

14. Зубова А. «Їхні обличчя були понівечені, ніби їх чимось рубали»: росіяни закатували і вбили двох цивільних на Миколаївщині. *Bihus.info*: вебсайт. URL: <https://bihus.info/yihni-oblychchya-buly-ponivecheni-niby-yih-chymos-rubaly-rosiyany-zakatuvaly-i-vbyly-dvoh-czyvilnyh-na-mykolayi-vshhyni/> (дата звернення: 17.04.2025)

15. Карман А., Опанасенко М. «Вони діють, як бандити в 90-х, тільки замість праски і паяльника в них зброя»: на Луганщині окупанти викрадають активістів та відрізають регіон від зв'язку. *Bihus.info*: веб-сайт. URL: <https://bihus.info/vony-diyut-yak-bandyty-v-90-h-tilky-zamist-prasky-i-payalnyka-v-nyh-zbroya-na-luganshhyni-okupanty-vykradayut-aktyvistiv-ta-vidrizayut-region-vid-zvyazku/> (дата звернення: 17.04.2025)

16. Кость С. Журналістика і війна. Навчальний посібник. ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 414 с.

17. Крим у контексті окупації: Q&A-посібник для медіа. Київ: Центр

прав людини ZMINA, Кримська правозахисна група, Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим, 2020. 52 с.

18. Ланцман О. Високопілля на Херсонщині: окупація, постійні обстріли та викрадення мирних мешканців. *Bihus.info*: вебсайт. URL: <https://bihus.info/vysokopillya-na-hersonshhyni-okupacziya-postijni-obstrily-ta-vykradennya-myrnyh-meshkancziv/> (дата звернення: 17.04.2025)

19. Мазур О., Хоменко Д. Окупація Криму Росією за матеріалами газети «Свобода» (березень-квітень 2014 р.). *Українські історичні студії*. 2023. № 13 (55). С. 194-208. URL: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283184> (дата звернення: 16.04.2025)

20. Маріуполь в окупації: що насправді відбувається за «пропагандистською вітриною» Росії. *Радіо Свобода*. Січень 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/mariupol-okupatsiya-zhertvy-ruynuvannya/32772123.html> (дата звернення: 18.03.2025)

21. Моє місто – труп, який гвалтують. Дві історії про життя в окупації. *Українська правда*. Квітень 2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2025/04/25/7509073/> (дата звернення: 18.03.2025)

22. Москалюк О. Павло Казарін: «Нам треба усвідомити, що ми перебуваємо у ролі Давида, а російська сторона – Голіафа». *ЦЕНЗОР.НЕТ* URL: https://censor.net/ua/resonance/3342783/pavlo_kazarin_nam_treba_usvidomyty_scho_my_perebuvayemo_u_rol_i_davyda_a_rosiyiska_storona_goliafa?fbclid=IwAR2BM51HkcqkJ9jfhWmVlyB6svZt4lnjKOf62CLv4jNOZP618tM1tTGnGo (дата звернення 12.04.2025)

23. Найкращі практики інтерв'ювання людей, що пережили травматичні події. *Репортери без кордонів*: вебсайт. URL: <https://safety.rsf.org/ukr/best-practices-for-interviewing-survivors-of-traumatic-events/> (дата звернення: 16.04.2025)

24. Національна спілка журналістів України. «Деякі українські журналісти приєднуються до лав Збройних Сил України в ім'я патріотизму».

URL: <https://nsju.org/novini/deyaki-ukrayinski-zhurnalisty-pryyednuuyutsya-do-lav-zbrojnyh-syl-ukrayiny-v-imya-patriotyzmu/> (дата звернення 22.03.2025)

25. Почуйте голос Маріуполя. Галина. *Ukrainer*: вебсайт. URL: <https://www.ukrainer.net/mariupol-halyana/> (дата звернення: 17.04.2025)

26. Про затвердження інструкції про порядок виконання норм Міжнародного гуманітарного права у ЗСУ. Наказ Міністерства оборони України від 09.06.2017 № 704/30572 П. 27. URL: https://ips.ligazakon.net/document/re30572?an=1&ed=0000_00_00 (дата звернення 22.03.2025)

27. Рекомендації КЖЕ щодо висвітлення життя українців на тимчасово окупованих територіях. *Комісія з журналістської етики*: вебсайт. URL: <https://cje.org.ua/statements/zaiava-kzhe-shchodo-vysvitlennia-zhyttia-ukrainsiv-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriiakh/> (дата звернення: 16.04.2025)

28. Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо словника воєнного часу. *Комісія з журналістської етики*: вебсайт. URL: <https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-komisii-z-zhurnalistskoi-etyky-shchodo-slovnyka-voiennoho-chasu/> (дата звернення: 16.04.2025)

29. Семерин Х. Як розповідати про окуповані території без можливості потрапити туди. *Medialab. online*: вебсайт. URL: https://medialab.online/news/okupovani_terytorii/ (дата звернення: 16.04.2025)

30. Сергій Лойко: інтерв'ю з окопа». *Голос Америки*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=TGNc8gyJ95k> (дата звернення 16.04.25)

31. Тимчасово окуповані території: що про них пишуть українські онлайн. *Інститут масової інформації*: вебсайт. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/tymchasovo-okupovani-terytoriyi-shho-pro-nyh-pys-hut-ukrayinski-onlajny-i57440> (дата звернення: 07. 05.2025)

32. У Слов'янську викрали журналіста, власного кореспондента. *iPress.ua*. URL: <https://surl.li/kfahep> (дата звернення: 26.03.2025)

33. Як безпечно спілкуватися та писати про людей на окупованих територіях. *Інститут масової інформації*: вебсайт. URL: <https://imi.org.ua/advices/yak-bezpechno-spilkuvatysya-ta-pysaty-pro-lyudej-na-okupovanyh-terytoriyah-i46111> (дата звернення: 26.03.2025)

34. Як воюють мобілізовані журналісти. BBC NEWS Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/07/150728_journalist3_ko (дата звернення 22.03.2025)

35. Як окупанти та окупація впливають на людей та місцеві громади – дослідження. *Громадський простір*: вебсайт. URL: <https://www.prostir.ua/?news=yak-okupanty-ta-okupatsiya-vplyvayut-na-lyudej-ta-mistsevi-hromady-doslidzhennya> (дата звернення: 18.03.2025)

36. Як українці бачать життя на окупованих територіях після звільнення – дослідження. *УКРІНФОРМ*. 09.05.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tymchasovo-okupovani/3861469-ak-ukrainci-bacat-zitta-na-okupovanih-teritoriah-pisla-zvilnenna-doslidzenna.html> (дата звернення: 18.03.2025)